

Kompetencije graničarskog učitelja zapadnog Srijema

Hudolin, Dominik

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:922333>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Dvopredmetni diplomski studij: Pedagogija i povijest

Dominik Hudolin

Kompetencije graničarskog učitelja zapadnog Srijema

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2021.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za pedagogiju
Dvopredmetni diplomski studij: Pedagogija i povijest

Dominik Hudolin

Kompetencije graničarskog učitelja zapadnog Srijema

Diplomski rad

Društvene znanosti, pedagogija, opća i nacionalna povijest pedagogije

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 3. rujna 2021.

Dominik Hodolin, 0122221781
ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Vojna krajina je imala specifično društveno uređenje te militarizirani odgojno-obrazovni sustav. S obzirom na to da u formativnom razdoblju prosvjete na području Vojne krajine nije postojalo formalno obrazovanje učiteljskog kadra, usustavljivanjem i institucionaliziranjem školstva dolazi do ciljanog i svrhovitog usvajanja znanja, vještina i stavova kod učenika i učitelja. Brojne kompetencije su učitelji morali usvojiti kako bi udovoljili jedinstvenim zahtjevima graničarskih škola. One su obuhvaćale poznavanje materinskog i njemačkog jezika, znanje iz gospodarskih djelatnosti i poduzetništva, posjedovanje umjetničkih znanja i sposobnosti, istančane socijalne vještine te održavanje vlastitog ugleda, kinestetičke vještine, vojničko znanje i domoljublje te različite pedagoške kompetencije. Pojedine navedene kompetencije nisu se dovoljno manifestirale u odgojno-obrazovnom radu što je rezultiralo izrazitom podcijenjenosti učiteljskog zanimanja. U takvom okruženju ipak postoje svijetli primjeri školskih djelatnika koji su u praksi svojim kvalitetnim i upornim radom te izrazitom motiviranošću doprinijeli stvaranju suvremenog školstva na području zapadnog Srijema.

Ključne riječi: graničarske škole, pedagojsko osposobljavanje, pučke škole, učiteljske kompetencije

SADRŽAJ

UVOD	1
I. TEORIJSKI DIO	
1. Definiranje pojmova	
1.1. Prostor zapadnog Srijema i Vukovarsko-srijemska županije	4
1.2. Učiteljstvo	5
1.3. Učiteljske kompetencije	6
2. Povijesni diskurs definiranih pojmova	
2.1. Zapadni Srijem tijekom povijesti	10
2.2. Razvoj školstva u Vojnoj krajini	11
2.2.1. Početci školstva u Vojnoj krajini	12
2.2.2. Zakonsko uređenje školstva	14
II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	
1. Predmet istraživanja	23
2. Cilj	23
3. Zadaci istraživanja	23
4. Problemske tvrdnje	23
5. Metode istraživanja	24
6. Uzorak istraživanja	25
III. INTERPRETATIVNI DIO	
1. Temeljno školstvo na području zapadnog Srijema	28
1.1. Raspored, metode i predmeti u pučkim školama	30
1.2. Knjige i pomagala u pučkim školama	31
2. Srednje školstvo u zapadnom Srijemu	33
3. Osposobljavanje graničarskih učitelja	35
4. Pučko učiteljstvo u Vojnoj krajini	38
5. Znanja i kompetencije graničarskih učitelja	44
5.1. Poznavanje sadržaja i metoda podučavanja	44
5.2. Višejezičnost	45
5.3. Vjerski odgoj i ćudoređe	45
5.4. Znanje iz gospodarskih djelatnosti	46

5.5. Vojnički odgoj i obuka	47
5.6. Tjelesni odgoj i zdravlje	48
5.7. Glazbeno znanje	48
5.8. Ručni rad i rukotvorenje	49
5.9. Vođenje dokumentacije	49
5.10. Osobni ugled	50
5.11. Pedagoški takt	50
5.12. Rad s gluhonijemom i slijepom djecom	51
6. Učiteljsko znanje i vještine prikazane u kanonskim vizitacijama županjskog i vrbanjskog dekanata (1782. – 1833.)	52
7. Podučavanje djevojčica u Vojnoj krajini	54
8. Životopisi istaknutih školskih djelatnika s ovog područja	
8.1. Mijat Stojanović (1816. – 1881.)	56
8.2. Ivan Martinović (1848. – 1927.)	58
8.3. Mijat Riesel (1809/10. – 1883.)	59
8.4. Franjo Klaić (1819. – 1887.)	60
8.5. Ljubica Malović (1848. – 1905.)	60
ZAKLJUČAK	62
LITERATURA I IZVORI	66
POPIS TABLICA	70

UVOD

Školstvo na području Vojne krajine do sada je nešto slabije istraženo, iako postoje brojni neiscrpljeni povijesni izvori te bogata pedagoška dokumentacija koja svjedoči o početnim razdobljima institucionaliziranog odgoja i obrazovanja. Upravo su ovi početci odgojno-obrazovnih djelatnosti omogućili stvaranje temelja i nužnih preduvjeta za univerzalno i svima dostupno školstvo kakvo je danas poznato. Društveni procesi u vrijeme prosvjetiteljstva 17. stoljeća doveli su do potrebe za obrazovanim i kompetentnim učiteljskim kadrom koji postaju nositeljima prosvjetnih djelatnosti.

Cilj je ovoga diplomskog rada istražiti, analizirati i interpretirati sadržaje povijesnih izvora unutar literature i dokumentacije o povijesti školstva na području zapadnoga Srijema s fokusom na kompetencije graničarskih učitelja i prikazom oblika i metoda njihova stjecanja. Uz to se promatraju i kompetencije koje značajno određuju učiteljevo specifično znanje, vještine, vrijednosti i stavove potrebne za odgojno-obrazovni rad u graničarskim školama.

Diplomski rad se sastoji od tri glavna dijela. Teorijski dio se sastoji od dvije cjeline. U prvoj cjelini su iznesena geografska i demografska obilježja zapadnog Srijema te definirani pojmovi učiteljstva i učiteljskih kompetencija. Sljedeća cjelina se bavi povijesnim prikazom definiranih pojmova. Predstavljena je kratka povijest Srijema s osvrtom na njegovo stanovništvo. U drugom se podnaslovu nastoji prikazati vremenski tijek razvoja učiteljskih kompetencija i stvaranje učiteljstva kao profesije. Središnji dio ove cjeline zauzima povijest školstva na području Vojne krajine, stvaranje institucionaliziranog i jedinstvenog oblika odgoja i obrazovanja kojem su nositelji učitelji.

U drugom dijelu rada predstavljena je metodologija istraživanja. Obrazložen je predmet istraživanja i postavljen cilj. Shodno cilju istraživanja određuju se zadaci i problemska pitanja u daljnjoj razradi metodološkog dijela rada.

Interpretativni dio se sastoji od osam podnaslova. U prvom podnaslovu je prikazano temeljno školstvo na području Vojne krajine s kratim osvrtom na raspored, metode, predmete, knjige i pomagala u graničarskim pučkim školama. U sljedećem naslovu je predstavljeno srednje školstvo koje je na području zapadnog Srijema manifestira jedino na njegovom teritorijalnom središtu u Vinkovcima. Sljedeći se podnaslov bavi osposobljavanjem graničarskih učitelja tj. metodama i oblicima njihovog formalnog i neformalnog usvajanja znanja i stjecanja vještina. Donosi se kratak osvrt na staleške i stručne udruge te učiteljske skupštine. Četvrta cjelina se bavi pučkim učiteljstvom kao nositeljima odgojno-obrazovnih aktivnosti na području Vojne krajine.

Peta cjelina govori o znanjima i kompetencijama graničarskih učitelja, a razložena je na više tematskih dijelova u kojima su opisane kategorije specifičnih znanja i vještina. U sljedećoj cjelini se donosi analiza i sinteza učiteljskih znanja i vještina spomenutih u kanonskim vizitacijama županjskog i vrbanskog dekanata. Sedmi podnaslov se bavi podučavanjem djevojčica u Vojnoj krajine, tj. počecima sustavnog obrazovanja ženske mladeži i osnivanjem djevojačkih škola. Posljednji osmi podnaslov donosi životopise istaknutih školskih djelatnika s područja zapadnog Srijema u promatranom povijesnom razdoblju.

Na kraju rada se donosi zaključak rada i popis korištene literature te izvora korištenih u istraživačkom dijelu.

I.
TEORIJSKI DIO

1. DEFINIRANJE POJMOVA

1.1. Prostor zapadnog Srijema i Vukovarsko-srijemske županije

Granice Srijema su se mijenjale tijekom povijesti, stoga danas postoje brojne rasprave i pogrešna tumačenja oko njezinih zapadnih međa. Srijem kao zemljopisno područje ili povijesno-geografska pokrajina danas se prostire na dvije države, sjeveroistočnu Hrvatsku i jugozapadnu Vojvodinu (Republika Srbija). U ovom se radu, govoreći o zapadnom Srijemu, misli na njegov dio smješten u današnjoj Republici Hrvatskoj. Povijesni i geografski Srijem omeđuju rijeke Sava i Dunav te današnje zapadne granice Vukovarsko-srijemske županije smještene na krajnjem sjeveroistoku Republike Hrvatske (Juzbašić, 2016). Na ovom su području vrlo male visinske razlike i vlada umjereno kontinentalna klima koja zajedno s plodnim tlom i redovitim oborinama omogućava kvalitetnu poljoprivrednu proizvodnju. Ratarske površine su meliorirane i komasirane pa omogućuju strojnu obradu i visoke prinose. Veliko bogatstvo ovog prostora čine sačuvane stare šume hrasta lužnjaka na području spačvanskog bazena. Ovim područjem vode važni riječni i kopneni putovi te se križaju međunarodni prometni pravci od istoka prema zapadu uz rijeku Dunav i sjeverno od rijeke Save prema Jadranskom moru. Tu se dotiču i sučeljavaju civilizacije zapadnoeuropskog i istočnog kulturnog kruga. Zahvaljujući izvanredno fertilnom tlu, optimalnim klimatskim uvjetima, prirodnom bogatstvu i dobrom prometnom položaju ovo područje je naseljeno od davnina. Sjeverno od Vinkovaca teče rijeka Vuka koja se ulijeva u Dunav kod Vukovara, a južnije prema Savi teče Bosut s pritokama Berava, Biđ, Studva i Spačva. Navedene su rijeke bogate ribom pa su utjecale na kontinuitet življenja na ovim prostorima čemu je pridonijela i plodna praporna zemlja. Na gustoću naseljavanja utjecale su i mnogobrojne hrastove šume nikle u nekad močvarama bogatom području južnog dijela Županije (VUSZ, 2021).

Vukovarsko-srijemska županija ima 84 naseljena mjesta, koja u organizacijskom pogledu čine 26 općina i 5 gradova - Vukovar, Ilok, Vinkovci, Županja i Otok. Osobitost ovog kraja su mnoga velika sela s više tisuća stanovnika. Prostor zapadnog Srijema u Vukovarsko-srijemskoj županiji ima vrlo popularan naziv Šokadija, zbog stanovnika koji su svojom kulturom obilježili ovaj kraj. Vrlo se često šokaštvo smatra ekskluzivno bosanskim ili se jedinim istinskim baštinicima šokačke tradicije smatraju Slavonci, što nije točno o čemu svjedoči nemogućnost izvođenja nacionalnog identiteta šokačkih Hrvata samo iz prošlosti Bosne (Rem i Rem, 2009).

U ovom radu područje zapadnog Srijema je određeno njegovim graničarskim dijelom koji je obuhvaćao istočne satnije (kompanije) bivše brodske pukovnije (regimente): Šesta (*babogredska*) satnija sa selima Babina Greda i Gundinci, sedma (*ivankovačka*) satnija sa selima

Ivankovo, Retkovci i Stari Mikanovci, osma (*ceranska*) sa selima Cerna, Gradište, Rokovci i Andrijaševci, deveta satnija s Vinkovcima i selima Mirkovci, Otok, Privlaka, Jankovci i Slakovci, deseta satnija sa selima Nijemci, Novo Selo, Podgrađe, Lipovac i Apševci, jedanaesta (*županjska*) satnija sa Županjom i selima Bošnjaci i Štitar te jedanaesta (*drenovačka*) sa selima Drenovci, Podgajci, Vrbanja, Račinovci, Soljani, Rajevo Selo Gunja i Strošinci koji zajedno čine prostor tzv. *Cvelferije* (Buczynski i sur., 1999, 103).

1.2. Učiteljstvo

Definirati pojam *učitelj* vrlo je zahtjevno jer ono obuhvaća brojne osobine, vještine, znanja i zadaće, a najčešće su to: stručna sprema, pedagoška, metodička i didaktička osposobljenost i organizacijske osobine te se vrlo često ističe učiteljeva funkcija odgoja i obrazovanja učenika sa zadaćama ostvarivanja zadanih ciljeva i zadaća. Učiteljsko zanimanje je „svakodnevno obavljanje posla kao skupa radnih zadaća radi ostvarivanja odgojno-obrazovnih zadaća primjenjujući stečena znanja i praktične vještine u školskoj praksi“ (Strugar, 1999, 402). Učitelja u širem značenju promatra i kao osobu određenog zanimanja ili sve uposlenike u odgoju i obrazovanju - učitelje, nastavnike, profesore, pa i odgajatelje, školske pedagoge i psihologe u osnovnim školama. Učitelj ostvaruje materijalne, funkcionalne i odgojne zadatke realizirajući opći cilj odgoja – stvaranja cjelokupne ličnosti (Antić, 2000, 141). U užem smislu termin učitelj odnosi se samo na djelatnike u razrednoj nastavi, kako se obično i govori (Strugar, 2014, 256). Važno je naglasiti kako učiteljska profesija koristi brojna teorijska znanja, vještine i tehnike iz više znanstvenih disciplina kao što su: psihologija, sociologija, struka, metodika, pedagogija, informatika i dr. (Cindrić, 1995, 93).

Učitelj je organizator učenikova rada, kreator suradnje, programer i mentor koji prepoznaje učenikove potrebe i interese. Radi ostvarivanja ciljeva i zadataka odgoja i obrazovanja, učitelj je dužan surađivati i s roditeljima tj. širim društvenim okruženjem. S obzirom na to da je škola odgojno-obrazovna, ali i kulturna ustanova, učitelj često ima ulogu i nositelja kulturnog života mjesta u kojem živi i djeluje. Pojedinaac koji se bavi odgojno-obrazovnim djelatnostima, za kvalitetan i svrhovit rad, tj. njegovo valjano djelovanje, ponašanje i uspjeh mora posjedovati brojne osobne i pedagoške osobine:

- *„Pomaže učenicima u radu i potiče učenikov interes*
- *Veseo, dobrog raspoloženja, ljubazan, pristupačan*
- *Prijateljski odnos prema učenicima, strpljivost, smirenost*

- *Zanimanje za učenike, razumije ih, poštuje učenikovu ličnost, izbjegava sarkazam i pogrдне riječi*
- *Ugodan izgled, opća privlačnost, postojan, uravnotežen, dosljedan*
- *Nepristranost, pravednost, poštenje, autoritet i uzor*
- *Smisao za humor i duhovitost, široki interesi, pokazuje entuzijazam*
- *Izražena ljubav prema djeci, povjerljiv, privržen, stavlja se u učenikov položaj (empatija), vjeruje u učenikove sposobnosti*
- *Objektivan, realan, samokritičan, prirodan*
- *Vlada svojim osjećajima, prilagodljivost*
- *Održava demokratske odnose, dobar suradnik“ (Strugar, 1999, 407).*

Osobne i pedagoške osobine se uče i unaprjeđuju tijekom cijelog učiteljeva života, a to izravno ovisi o učiteljevoj motivaciji i pozitivnom školskom ozračju. Učitelj mora biti sklon samorefleksiji te pronalaziti intrinzičnu motivaciju za poboljšanje ulažući svoje vrijeme, trud i energiju (Kyriacou, 1995, 26). Motivacija za izbor učiteljskoga zanimanja ponajprije podrazumijeva želju za rad s djecom i adolescentima, ali i opći društveni doprinos, sigurnost te brojne prednosti učiteljskog posla kao što su užitek u poučavanju, kompatibilnost s obiteljskim životom, ali i ostalim interesima i aktivnostima te mogućnost vlastitoga učenja (Marušić, Jugović, Pavin Ivanec, 2011). S druge strane, učiteljstvo je vrlo zahtjevno zanimanje pa postoje brojni razlozi koji dovode do odustajanja od učiteljske profesije. Budući učitelji spominju veliko radno opterećenje, male plaće, probleme s učeničkom disciplinom i negativnu sliku o učiteljskoj profesiji kao najčešće uzroke za odlazak iz ove profesije (Marušić, Jugović, Pavin Ivanec, 2011, 308).

S obzirom na brojne varijable koje su međusobno povezane i bitno utječu na razumijevanje učiteljevih osobina i njegova djelovanja u odgojno - obrazovnom procesu istraživati učitelja nije jednostavan zadatak. Osim toga, učitelja se ne može u potpunosti razumjeti bez sveobuhvatnog istraživanja i razumijevanja njegova okruženja – društva (roditelja), radnih uvjeta, odnosa u školi te pogleda društva na učitelja (Strugar, 2014, 257).

1.3. Učiteljske kompetencije

Kompetencije je vrlo teško definirati pa tako postoje brojna objašnjenja što to one podrazumijevaju. Ipak, postoje određene suglasnosti i sličnosti kod većine autora. Kompetentnost se definira kao sposobnost djelotvornog djelovanja u raznim situacijama, a temelji se na stečenom

znanju, iako nije limitirana tim znanjem (Perrenoud, 2002, 324). Međutim, definiranju kompetencija učitelja neophodno je pristupiti multidisciplinarno, uzimajući u obzir pedagogiju, psihologiju, sociologiju, komunikologiju itd. Zato valja reći kako su učiteljske kompetencije vrlo široke, općenite, ali i specifične i stručne. Kompetencija učitelja je „stručnost koju priznaju oni s kojima radi (učenici i roditelji) temeljena na znanju, sposobnostima i vrijednostima“ (Jurčić, 2012, 15). Pod pojmom znanja podrazumijeva se znanje iz područja didaktike, teorije škole, školske organizacije, komunikacije i socijalizacije. Kao važne sposobnosti učitelja navode se sposobnosti organizacije, vođenja, komunikacije, motivacije, inovacije i analiziranja, a pod pojmom vrijednosti se podrazumijevaju integralni elementi načina opažanja i življenja s drugima u društvenom kontekstu škole. Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja podrazumijevaju osobna, predmetna, komunikacijska, didaktičko-metodička, reflektivna, socijalna, emocionalna, interkulturalna i građanska (Jurčić, 2012, 16), a za njihovu kvalitetnu implementaciju potrebne su kompetencije u sljedećim područjima: područje metodologije izgradnje kurikula nastave, područje organizacije i vođenja odgojno-obrazovnog procesa, područje oblikovanja razrednoga ozračja, područje utvrđivanja učenikova postignuća u školi i područje izgradnje modela odgojnoga partnerstva s roditeljima (Jurčić, 2012, 18).

Učiteljsku pedagošku kompetenciju možemo promatrati i kao svojevrsnu sintezu njegovih prirodnih sposobnosti te stečenih pedagoških znanja i sposobnosti. Upravo je to odlika njegove profesionalnosti, koja se kod pojedinca unapređuje osobnim stilom kao izrazom njegove pedagoške kompetentnosti (Antić, 2000, 141). Zato se pedagoška kompetentnost iskazuje u dimenziji skupnosti i u dimenziji osobnosti. S druge strane, specifične didaktičke kompetencije učitelja se oblikuju izborom i primjenom metodologije kreiranja predmetnog kurikuluma, organiziranje i vođenje odgojno-obrazovnog procesa, oblikovanje razredno-nastavnog ozračja, utvrđivanje učenikova postignuća u školi i u pogledu razvoja modela odgojnoga partnerstva s roditeljima (Jurčić, 2014, 15). Temeljne kompetencije učitelja potrebne za izvođenje nastave su: planiranje i pripremanje za nastavni sat, izvedba nastavnog sata, razredni ugođaj (disciplina), ocjenjivanje učeničkog napretka te osvrt i prosudba vlastitog rada (Kyriacou, 1995, 24). Osobine učitelja se dijele na osobne (ljudske) i pedagoške (nastavne) osobine (Strugar, 2014, 402). Pedagoški kompetentan učitelj u suvremenoj školi mora biti organizator odgojno-obrazovnog procesa, pokretač, usmjerivač i motivator učeničkih radova, medijator, koordinator, refleksivan praktičar i timski suradnik (Jurčić, 2012, 16).

Kompetencije podrazumijevaju integrativni pristup, koji na individualne potencijale gleda kao na dinamičku kombinaciju obilježja koja omogućavaju kompetentnu izvedbu ili su dio finalnog proizvoda obrazovnog procesa. Kompetencije integriraju sve navedene elemente: znanja

i razumijevanje (teorijsko znanje u akademskom području, kapacitet za spoznaju i razumijevanje), znanje o tome kako djelovati (praktična primjena znanja u određenim situacijama), znanje o tome kako biti (vrijednosti kao integralni elementi načina opažanja i življenja s drugima u društvenom kontekstu). Kompetencije upravo obuhvaćaju sva ova obilježja uključujući znanje i njegovu primjenu, stavove, vještine i odgovornosti. One opisuju razinu ili stupanj u kojem ih je pojedinac sposoban upotrijebiti (Tuning, 2005, 5 u: Vizek-Vidović, 2009, 34). Kompetencije podrazumijevaju upotrebu određenih sposobnosti i vještina za obavljanje zadataka i njihovu evaluaciju te njihov razvoj i unaprjeđivanje. Tuning projekt kompetencije svrstava u dvije skupine, područno-specifične i generičke ili prenosive. Područno-specifične kompetencije usko su povezane s određenim područjem te se još nazivaju i akademskim kompetencijama. Generičke kompetencije su pak skup znanja, vještina i vrijednosti koje imaju široku primjenu u različitim područjima djelatnosti te omogućavaju fleksibilnu prilagodbu zahtjevima raznovrsnih visokostručnih poslova (Vizek-Vidović, 2009, 36).

U Nacionalnom okvirnom kurikulumu iz 2011. godine se ističe kako uspješan odgovor na izazove razvoja društva znanja i svjetskoga tržišta podrazumijeva posjedovanje osam temeljnih kompetencija koje je odredila Europska Unija za cjeloživotno obrazovanje¹. Obrazovna politika RH je prihvatila iste temeljne kompetencije, a one su:

- *„komunikacija na materinskomu jeziku*
- *komunikacija na stranim jezicima*
- *matematička kompetencija i osnovne kompetencije u prirodoslovlju i tehnologiji*
- *digitalna kompetencija*
- *učiti kako učiti*
- *socijalna i građanska kompetencija*
- *inicijativnost i poduzetnost*
- *kulturna svijest i izražavanje“ (NOK, 2011, 17).*

Godine 2016. donesen je novi Okvir nacionalnog kurikulumu u sklopu cjelovite kurikularne reforme koja predstavlja najsloženiju promjenu predviđenu Strategijom. Inovacije predložene Cjelovitom kurikularnom reformom nisu isprazne i površne već predstavljaju početak smislene, sustavne i korjenite promjene sustava odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske (ONK, 2017, 4). Okvir nacionalnog kurikulumu (ONK) je osnova za izradu nacionalnih kurikulumu za pojedine razine i vrste odgoja i obrazovanja, a njegove postavke utječu i na izradu ostalih nacionalnih kurikulumskih dokumenata, kao i dokumenata izrađenih na drugim razinama (ONK,

¹ Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December for lifelong learning (2006/962/EC)

2017, 8). U skladu s određenjem Nacionalnoga okvirnog kurikulumu iz 2011. godine i Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije iz 2014. godine i u svrhu ostvarenja vizije Okvira nacionalnoga kurikulumu naglašena je orijentiranost odgoja i obrazovanja prema razvoju kompetencija koje se određuju kao međusobno povezan sklop znanja, vještina i stavova (ONK, 2017, 13).

Okvir nacionalnog kurikulumu određuje generičke kompetencije koje je moguće i potrebno razvijati kod djece i mladih osoba na svim razinama i u svim vrstama odgoja i obrazovanja te u svim područjima kurikulumu, među-predmetnim temama, nastavnim predmetima i modulima. ONK utvrđuje generičke kompetencije kao kombinaciju znanja, vještina i stavova koji su preduvjet uspješnoga učenja, rada i života osoba u 21. stoljeću i osnova razvoja održivih društvenih zajednica.

Generičke su kompetencije podijeljene u tri veće cjeline koje se trebaju odražavati i poticati u svim dijelovima nacionalnoga kurikulumu: oblici mišljenja, oblici rada i korištenje alata te osobni i socijalni razvoj (ONK, 2017, 14). Oblici mišljenja podrazumijevaju osiguravanje okruženja, poticanje i podršku za razvoj viših razina kognitivnoga funkcioniranja kod djece i mladih, a poseban se naglasak stavlja na stjecanje znanja, razvoj vještina i spremnosti djece i mladih osoba za: rješavanje problema, donošenje odluka, metakogniciju, kritičko mišljenje, kreativnost i inovativnost. Oblici rada i korištenje alata obuhvaćaju usvajanje znanja, razvoj vještina i spremnosti djece i mladih osoba za: komunikaciju, suradnju, informacijsku pismenost, digitalnu pismenost i korištenje tehnologija. Osobni i socijalni razvoj naglašava potrebu razvoja cjelovitosti osobe, pridonosenju razvoja njihovih potencijala i ostvarivanju osobne dobrobiti, ali i poticanje kvalitetnih međuljudskih odnosa te društvene i građanske odgovornost. Ono obuhvaća usvajanje znanja, razvoj vještina i spremnosti djece i mladih osoba za: upravljanje sobom, upravljanje osobnim i profesionalnim razvojem, povezivanje s drugima i aktivno građanstvo (ONK, 2017, 14-16).

2. POVIJESNI DISKURS DEFINIRANIH POJMOVA

2.1. Zapadni Srijem tijekom povijesti

Tragovi ljudskog djelovanja na području Srijema sežu još u doba neolitika, a naseljenost ovog područja je od tog trenutka konstantna. Brojni su narodi prohujali ovim krajevima, među kojima su Kelti, Huni, Gepidi, Goti, Avari i dr., no najjači trag ostavljaju Rimljani koji ovdje grade svoje carske kolonije. Najvažnija rimska kolonija bila je Sirmium (od 1. st. pr. Kr. do 6. st.) po kojoj Srijem i danas nosi ime (Marković, 2002, 18).

Vlast nad Srijemom od 12. stoljeća ima Hrvatsko-Ugarsko kraljevstvo sve do prodora Osmanske vojske. U Habsburškom se carstvu tijekom 18. stoljeća ustrojava Srijemska županija koja će postojati sve do stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Tijekom režima vladarske kuće Karađorđevića u 19. i 20. stoljeću dolazi do njezina prekrajanja s ciljem izdvajanja Srijema iz hrvatskog državnog i nacionalnog prostora. Konačna podjela Srijema dogodila se 1947. godine kada je povučena crta između Narodne Republike Hrvatske i Vojvodine, odnosno NR Srbije, utemeljena na etničkom načelu koja je skoro u nepromijenjenom obliku ostala do danas. Tada je tek trećina Srijema pripala Hrvatskoj, a kao posljedica toga, u svijesti Hrvata pojam zapadnog Srijema polako nestaje, a mijenja ga pogriješan termin „istočna Slavonija“ (Juzbašić, 2016, 70-72).

Turci su prvi upotrebljavali izraz Šokac kao pojam za raspoznavanje određenog naroda pod njihovom ingerencijom (Šalić, 1999, 42). U povijesnim izvorima šokački se Hrvati prvi puta spominju u Bosni 1615. godine kao naziv za katolike i hrvatsko pučanstvo Zahumlja i Huma. Zbog toga, šokačko nazivlje možemo smatrati pojmom koji određuje i etničku i religijsku pripadnost. Upravo je Bosna „pradomovina“ Šokaca, no ne ona Porfirogenetova Bosna ili Bosna kralja Tvrtka I. već ogromni Bosanski pašaluk koji je obuhvaćao i Liku, a koji se prostirao sve do Pakraca i uz desnu obalu Save do Šapca i Novog Pazara (Rem i Rem, 2009, 23). Prve seobe Šokaca iz Bosne na područje zapadnog Srijema odvijaju se zbog vjerske nesnošljivosti u vrijeme pojave patarena. Sredinom 14. stoljeća u Bosnu upadaju turski pljačkaši koji daju dodatni razlog masovnom iseljavanju Šokaca. Stanje snažnog emigriranja iz Bosne eskalirat će krajem 15. i tijekom cijelog 16. stoljeća pred naletom Osmanskih osvajačkih pohoda (Tkalac, 1991, 77-78). Tijekom migracija na prostorima zapadnog Srijema dolazi do stapanja i asimilacije različitih etničkih skupina i njihovih kultura. Simbiozom Hrvata starosjedilaca, njemačkog i mađarskog stanovništva te novopridošlih Vlaha, Šokaca i Bunjevaca nastaje specifična i po mnogočemu zanimljiva tradicijska baština Šokadije (Šalić, 1999, 44). Jedno od najznačajnijih obilježja srijemskih Šokaca

u njihovoj povijesti je njihova graničarska obveza. Krajiška vlast u Habsburškoj monarhiji je od njih stvarala poseban vojnički narod „krajišnike“, a u zamjenu za njihovu službu carska vlast im je davala posebne pogodnosti, a jedna od njih je pravo na zemljište i njegovo iskorištavanje. Takvi uvjeti značajno su doprinijeli održavanju zadružnog obiteljskog života na prostoru zapadnog Srijema (Lešić, 2017, 167).

2.2. Razvoj školstva u Vojnoj krajini

Osamnaesto stoljeće se često u literaturi naziva „pedagoškim“ jer dolazi do značajnih pomaka u razvoju pedagogije kao samostalne znanstvene discipline te kao polazišta za značajnije unaprjeđenje pedagoške prakse. Prosvjetiteljski duh koji je vladao umovima tog doba potiče neograničenu vjeru u moć razuma i reda pa se tako postavljaju nove smjernice u odgoju i obrazovanju promičući pedagoški optimizam, nadu u napredak i sekularizaciju obrazovanja (Batinić, 2016). Rastom prosvijećenog apsolutizma dolazi do prijelomnice u društvu, odnosno ubrzane mijene od agrarno-feudalnog k industrijskom i građanskom društvu te pravnoj državi. Zaostale društvene strukture i upravni oblici bivaju istisnuti i zamijenjeni. Prosvjetiteljske su ideje potaknule kreiranje društvenih načela na temelju univerzalnosti, jednakosti i demokracije (Marković, 2011, 80). U pedagoškom pogledu, prosvjetiteljstvo je svojevrsno nagovijestio Jan Ámos Komenský (1592. – 1670.), a značajno obilježili istaknuti filozofi John Locke (1632. – 1704.) i Jean-Jacques Rousseau (1712. – 1778.) čijim su kasnije idejama bili inspirirani njemački *filantropisti*² koji formuliraju sklonost ili uvjerenje da je potrebno kod svakoga pojedinca pobuditi razvoj vlastite sposobnosti koja je u harmoniji s prirodom te tako doseći životnu sreću. Pedagoški entuzijazam 18. stoljeća potiče i apsolutističke vladare na uvođenje značajnih školskih reformi stvarajući temelj za formiranje modernog građanskog društva koje je pismeno i obrazovano pa je moglo oblikovati i svoje društveno-političke stavove i ostvariti svoje gospodarske ciljeve. Obrazovanjem pučanstva i vojnih osoba prosvijećena je država željela stvoriti temelje svog gospodarskog rasta i blagostanja (Batinić, 2016). Stvaranje protomodernog sustava školstva pod ingerencijom državnog aparata, postaje osnovnim dijelom procesa evolucije moderne države. Kako bi se to ostvarilo, na području Vojne krajine morali su se stvoriti određeni preduvjeti, a prvi

² U skladu s tim razvija se u isto vrijeme filantropistička pedagogija, koja u škole uvodi tjelovježbu, ručni rad i igre, a izražava tendenciju ili uvjerenje da je potrebno kod svakoga čovjeka potaknuti razvoj vlastite sposobnosti u skladu s prirodom i na taj način postići sreću u životu. Glavni su predstavnici smjera: J. B. Basedow, Christian Gotthilf Salzmann, Joachim Heinrich Campe, Johann Christoph Friedrich Guts Muths, Ernst Christian Trapp i dr. Filantropisti su imali pozitivnu ulogu na razvoj školstva, a posebice onoga pod njemačkom vlašću i na prostoru njemačkog govornog područja. (Proleksis enciklopedija, 2021) Pristupljeno 23.7.2021 <https://proleksis.lzmk.hr/150/>

među njima je formiranje institucionaliziranog sustava školske uprave koja je omogućavala provedbu reformi te osiguravala čvrst sustav kontrole. Relevantan preduvjet je bilo i osiguranje dostatnog javnog financiranja, što se postiglo uvođenjem stalnog poreza (*kontribucija*), konfiskacijom svih isusovačkih imanja te utemeljenjem brojnih fondacija i zaklada za financiranje školskoga aparata. Vrlo značajan čimbenik u razvitku organiziranog školstva bile su i ideje *kameralizma*³ koje su promicale važnost socijalne uloge države. Tako je školstvo postalo ne samo pravo, nego i dužnost vladara, centra političke moći i javne uprave (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 12).

*„Neka mole svitlu cesaricu,
Našu majku i vašu kraljicu
Baš Mariju dragu Tereziju,
-Dugo vrime Bože poživi ju!-
Milostivo neka zapovidi,
Svaku župu da s meštrom providi,
Kako no je u zemlji madžarskoj,
Moraviji i u zemlji českoj,
Koji bi vam mladež naučili,
Da bi bolje bogu poslužili
Štiti, pisat i boga moliti.“
(Relković, 1895, 42-43)*

2.2.1. Početci školstva u Vojnoj krajini

Dugo je vremena bilo uvriježeno mišljenje da na području Vojne krajine nije bilo škola prije nego što je Marija Terezija preuzela vlast, no to nije sasvim točno. Za vrijeme Osmanske okupacije prvo sustavno obrazovanje provodili su mjesni dušobrižnici (ponajviše franjevci) nudeći lokalnom stanovništvu osnovno obrazovanje, a ponajprije ono vjersko. Tamo gdje su bili samostani i manastiri postojalo je i nešto sustavnije obrazovanje gdje su se nadareni mladići učili čitanju, pisanju i računanju kako bi se održao svećenički pomladak. Ova se tradicija nastavila i nakon oslobođenja od turskoga jarma (Martinović, 1912, 81). Postoje zapisi koji govore o

³ Smjer ekonomskog mišljenja i gospodarske djelatnosti države od XVI. do XVIII. st. u zemljama srednje Europe koji se razvijao na idejama merkantilista. Nudi rješenja za potrebe vođenja državne gospodarske i socijalne politike, a posebno politike državnih prihoda i rashoda. Najznačajniji predstavnici kameralizma bili su J. J. Becher, Philipp Wilhelm von Hornigk, Wilhelm Freiherr von Schröder, Veit Ludwig von Seckendorff, J. H. G. von Justi i J. von Sonnenfels. (Hrvatska enciklopedija, 2021) Pristupljeno 23. 7. 2021. <http://www.enciklopedija.hr>

postojanju škola već početkom XVIII. stoljeća. Početne škole bile su narodnovjerske – hrvatske ili njemačke, rimokatoličke ili grčko-istočne nalazile su se skoro isključivo u rukama redovnika i svjetovnih svećenika. Tada nije postojao organizirani nastavni plan i program niti bilo kakvo zakonsko reguliranje. Ovakve su se škole financirale većinom od dobrovoljnih priloga (Munjiza, 2009). U narodnim hrvatskim školama tijekom prve polovine 18. stoljeća postojala je početnica za čitanje pod nazivom *A, B, C*, a za daljnje obrazovanje služili su se poučno-nabožnom literaturom. Bilo kakva metodika učenja tada je bila nepoznata pa su učenici većinom učili sadržaj napamet bez ikakvog uključivanja logičkog razmišljanja. Učilo se zajednički, a učitelj nije tumačio nove ili nepoznate riječi ili pojmove. Nastava je imala uglavnom vjersko obilježje, a učenici su koristili *bukvare* - knjige vježbanke namijenjene početnom učenju čitanja i pisanja (Tkalac, 1973, 9). Friedrich Wilhelm von Taube (1777) govori u svom putopisu kako je krajiško stanovništvo neobrazovano i zaostalo, pa čak i divlje te da mu je neizmjereno potrebno sustavno odgajanje i obrazovanje.

U Beču je 1760. godine osnovano Dvorsko školsko povjerenstvo (*Studienhofcommission*), nastalo iz Odjela za školstvo koje je središnja upravna institucija Habsburške Monarhije, a ono preuzima glavnu savjetodavnu ulogu i sustavnu upravu školstvom u Habsburškoj Monarhiji. Temeljni zadatci su mu bili utvrditi stanje školstva te predložiti korjenite reforme tadašnjoj carici Mariji Tereziji koja je na čelu monarhije bila od 1740. do 1780. godine. Povjerenstvo je surađivalo s ostalim upravnim institucijama Monarhije kako bi uskladilo i usustavilo školsku upravu, a u njemu je morao biti i krajiški izvjestitelj iz Dvorskog ratnog vijeća. Upravo je osamostaljenje Povjerenstva dalo zamah reformama na području školstva (Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 12). Potaknuti zamahom razvoja školstva već 1762. godine je u Tovarniku održan sastanak svećenika pod presjedanjem Pečuškog biskupa Klime gdje je zaključeno kako svećenici trebaju podučavati djecu i osnivati škole u sporazumu s vlastima. Na tom je sastanku bio prisutan županjski župnik Marko Morović te pečuški kanonik i vikar za Slavoniju Stjepan Adžić (1730. – 1789.) rođen u Rajevom Selu. Njegov zadatak je bio poticati župnike na otvaranje početnih škole u svojim župama. On je dao značajan doprinos u razvoj školstva na području Brodske pukovnije, ali i šire. Izrazito je radio na opismenjavanju puka pišući djela na hrvatskom jeziku *Abecedar ilirski za pouku djece u čitanju i katekizmu* (Martinović, 1994, 88). Sljedeći korak u razvoju školstva bila je odredba Marije Terezije iz 1764. godine koja govori o obvezi da se u sjedištu svake pukovnije i satnije mora osnovati po jedna njemačka škola, po mogućnosti, s učiteljem njemačke narodnosti. Tako nastaju trivijalne škole kao državne krajiške škole. Već 1765. godine postojala je škola u

svakom *štopskom*⁴ mjestu - središtu satnije (Tićak, 1880, 7). Ondje su učitelji većinom bili pismeni vojni službenici financirani iz pukovnijske i župne blagajne koja je vodila brigu i o stanju školskih zgrada pa su nadzor obavljali zapovjednici kompanija i lokalni župnici (Tkalac, 1973). Iz toga se zaključuje da država nije preuzela potpunu kontrolu na školstvu, a to dokazuje i izvještaj o stanju škola iz 1774. godine koji je napisao spomenuti biskupijski kanonik Stjepan Adžić. Sukladno gornjoj nadležnosti vodila je Pečuška biskupija brigu o školama pa je i napravljen popis i stanje škola na području Slavonije. Iz tog popisa može se vidjeti kako su prvi učitelji poučavali tzv. *općom metodom* kojom su učenici trebali naučiti čitati, pisati i vjeronauk. Jedino se na području Vojne krajine učio njemački jezik, a u Vinkovcima se učilo i računanje. Još se u popisu spominje kako su neki učitelji vršili zvonarsku, kantorsku i orguljašku službu te su vrlo često bili i u profesiji pisara zbog skromne učiteljske plaće (Sršan, 2007, 227-232). Marija Terezija je 1770. godine izdala važan dekret po kojem Monarhija preuzima brigu za školu. Tim je dekretom došlo do sekularizacije i oslobođenja škole od nadzora crkvenih predstavnika. Doprinis slabljenju do tada hegemonijskog položaja klera u obrazovanju puka bilo je ukidanje isusovačkog reda 1773. godine kada je država u potpunosti preuzela nadzor nad školstvom (Franković, 1958, 42).

2.2.2. Zakonsko uređenje školstva

Zakonodavni akti koji su kreirali moderno školstvo u Habsburškoj Monarhiji proizvod su brojnih savjetovanja i rasprava koje su se na bečkome dvoru odvijale pretežno u okviru vrhovnog savjetodavnog tijela vladara - Državnoga vijeća (*Staatsrat*) i Dvorskoga školskog povjerenstva. Među mnoštvom prijedloga kojima se prema usvojenom motrištu promicalo širenje broja korisnika školskog aparata te podučavanje korisnim disciplinama i obavezama državljanina valja kao osobito utjecajne istaknuti nekolicinu najznačajnijih (Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 16).

Opći školski red iz 1774. godine

Prekretnicu u ostvarenju centraliziranog planiranog školstva omogućio je dolazak augustinskog redovnika iz Sagana⁵ u Šleskoj, opata Johanna Ignaza Felbigera (1724.-1788.) On je polovicom 18. stoljeća u Saganu proveo niz strukturiranih reformi i uveo nove pedagoške metode. S obzirom na to da je njegov rad bio priznat u čitavoj srednjoj Europi 1774. godine pozvan je u Beč. Ubrzo je došao na čelo ravnateljstva Normalne škole u Beču koja je tada služila i kao pilot

⁴ Središte *kompanije* (satnije)

⁵ Żagań (hr. Žaganj, njem. Sagan, češ. Zaháň, lat. Saganum) je grad u zapadnoj Poljskoj

projekt za dalekosežnije reforme na polju školstva i obrazovanja. Nedugo zatim postaje i članom Dvorskoga školskog povjerenstva i preuzima glavnu riječ u reformiranju školstva na području Monarhije. Rezultat njegovog rada objavljen je 6. prosinca 1774. godine pod nazivom Opći školski red za njemačke normalne, glavne i trivijalne škole (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen*) kojim je ujednačena struktura osnovnog školstva u austrijskim i češkim nasljednim zemljama te u Vojnoj krajini (Cuvaj, 1910; Horbec, Matasović, Švoger, 2017). Poticaj za donošenje ovog dekreta može se iščitati iz njegovih prvih rečenica:

„To je pitanje privuklo na sebe Našu (op.a. kraljica Marija Terezija) pozornost tim više što o dobrom odgoju i vodstvu u prvim godinama sigurno ovisi cijeli kasniji način života svih ljudi i oblikovanje duha te načina razmišljanja cijelih naroda. To se može ostvariti samo ako se dobro uređenim odgojnim i obrazovnim ustanovama rasprši tama neznanja i ako se svakome pribavi poduka primjere na njegovu staležu“ (Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 52).

Opći školski red donio je reformski paket koji je značajno utjecao na uređenost odgojno-obrazovnog sustava. Njime je propisano da se u okviru svake zemaljske vlade zasnuje školsko povjerenstvo. Ono treba sačinjavati minimalno tri savjetnika vlade, ovlaštenika ordinarijata, tajnika te jednog ravnatelja normalne škole. Povjerenstvo je trebalo voditi računa o osnivanju škola te provođenju propisanog nastavnog programa. Ono je imalo zadaću redovno izvještavati bečki dvor i predlagati promjene u svrhu napretka školskoga sustava (Horbec, Matasović, Švoger, 2017). Osnovna značajka Općeg školskog reda bilo je kategoriziranje škola u tri vrste: normalna škola (*Normalschule*) u sjedištu svakog školskog povjerenstva, koja treba skrbiti za obrazovanje učiteljskog podmlatka; zatim glavna škola (*Hauptschule*) u svakom školskom okružju, a elementarna je bila trivijalna škola (*Trivialschule*) koja se morala osnovati u svakom mjestu sa župnom crkvom (Cuvaj, 1910, 372).

Trivijalne škole su imale po jednog učitelja, koji preuzima podučavanje i katehetu, a po potrebi taj se broj mogao povećati i učiteljskim pomoćnikom. U njima se učilo elementarno znanje iz vjere i morala, čestitosti čitanja i pisanja te osnove gospodarske djelatnosti. Skupno podučavanje je postalo obvezno uz korištenje tabelarne metode, a učenje napamet se moralo izbjegavati. Trivijalne škole su morala pohađati djeca starija od šest godina, a nadzor nad njima obavljala je politička, odnosno vojna uprava (Munjiza, 2009, 32).

Nastavni plan i sadržaji poučavanja bili su prilagođeni ovisno o vrsti škole: u normalnim i glavnim školama naučavani su materinski jezik, latinski jezik, matematika, računovodstvo, pisanje, vjeronauk i etika te korisne vještine kao što su poljodjelstvo ili tehničke vještine. Uz to je podučavan sadržaj koji je bio nužan za daljnje obrazovanje pa su učenici dobivali osnovna znanja iz prirodnih znanosti, arhitekture te geografije i povijesti. Učitelji su bili obvezani u normalnim

školama steći i znanje iz pedagogije, tj. osnovnih pedagoških metoda i načela te vođenja pedagoške dokumentacije. Normalne škole služile su i kao osnovni model za osnivanje ostalih škola, stoga su gradivo, metode i vremenski okviri podučavanja sadržaja bili ujednačeni na razini cijele Monarhije. Glavne škole su bile osnovane u većim gradskim središtima, a bile su osmišljene kao polazište za daljnje školovanje u gimnazijama, otvaranje obrta ili trgovine (Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 18).

Opći školski red je preporučio i otvaranje posebnih škola za djevojčice koje su uz osnovne predmete slušale i posebne predmete – ženski ručni rad i upute za racionalno kućanstvo. Za djevojčice su se morale osigurati i posebne školske zgrade, ali je školski red omogućio i kućno obrazovanje.

Vrlo značajnu ulogu imale su i opetovnice, škole namijenjene učenicima koji nisu namjeravali nastaviti svoje obrazovanje. U njima se ponavljalo već savladano gradivo te ga se povezivalo s praksom kako bi se mlade pripremlilo za uspješne gospodare svojih domaćinstava (Munjiza, 2009).

Cjelokupni reformski paket nudio je priručnik *Methodenbuch (Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in d. Kaiserlich-Königlichen Erbländern)* koji je pružio izvrstan uvid u didaktičko-metodička pitanja te organizacijske uvjete odgojno-obrazovnog rada. Ovaj je udžbenik bio namijenjen učiteljima, ravnateljima i nadzornicima osnovnih škola. Udžbenik je propisao pet nastavnih metoda koje je trebalo primijeniti u nastavi: zajedničko učenje, čitanje, metoda slova ili literarna metoda, tabelarna metoda i učenje pomoću pitanja i odgovora. Propisane metode svaki je učitelj bio primoran striktno izvršavati, a učenike se morao poticati na promišljanje o naučenom. Udžbenik je isticao obvezu te davao primjer kontinuiranog praćenja rada i napretka učenika (Čoralić i sur., 2016, 413).

Vojnokrajiške vlasti slale su u Beč svoje predstavnike na pedagoški tečaj gdje ih je sam Ignaz Felbiger podučavao metodama poučavanja kako bi pospješili školstvo na području Vojne krajine. Oni su bili dužni to znanje sustavno prenositi na ostali graničarski učiteljski stalež (Martinović, 1912).

Ratio educationis

Opći školski red je propisao zakone samo za osnovno školstvo pa je bilo nužno usustaviti regulativu i za srednje i visoko školstvo. Mađarsko plemstvo je bilo izrazito nezadovoljno s provođenjem Općeg školskog reda i smatrali su da ono zatire mađarsko plemstvo snažnom germanizacijom. Stoga je, Carica Marija Terezija bila primorana izraditi novi školski sustav za

Zemlje krune sv. Stjepana pa je 2. kolovoza 1777. godine predložen i odobren Sustav obrazovanja i cjelokupnog školstva za Ugarsko Kraljevstvo i njemu pridružene zemlje pod nazivom *Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas* (Marković, 2011, 90).

Ratio educationis je odredba kojom je reguliran sustav obrazovanja u svim njegovim državnim i školskim segmentima: ustroju, financiranju, sadržaju i provedbi. Iz njega se jasno daju iščitati prosvjetiteljske ideje te obveza vladara da brine o odgoju i obrazovanju. Njime se detaljno promišljaju brojni segmenti vezani uz školstvo:

„Od političke organizacije i podjele škola, socijalne i gospodarske, tj. financijske podloge, osnivanja pomoćnih institucija (poput knjižnice, muzeja i tiskare) preko planova, sadržaja, rasporeda i programa nastave, korištenja postojećih i izdavanja novih udžbenika pa sve do pravila ponašanja za učenike, ali i brizi za njihove roditelje. U središtu pozornosti pritom ostaje glavni cilj obrazovanja: stvaranje dobrog i korisnog građanina koji će biti od koristi sebi, drugima i svojoj domovini“ (Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 19).

Novim je sustavom država ujednačila školske odredbe za cijelu Monarhiju uvodeći sljedeći sustav javnog školstva: *narodne škole* koje su se dijelile na župne ili seoske škole (jednogodišnje), trgovišne (dvogodišnje), gradske (trogodišnje) i primarne koje su imale i ulogu obrazovanja učitelja; *latinske ili gramatičke škole* čiji je glavni cilj bilo podučavanje latinskog, a smatrale su se i nižim gimnazijama; *gimnazije* koje su se dijelile na glavne i obične (Munjiza, 2009, 33).

Ratio educationis naglašava brojne važne ideje u obrazovanju koje se i danas mogu okarakterizirati kao moderne. On ističe poštivanje drugih nacionalnosti i vjera te pridaje važnost učenja narodnih jezika preko dvojezičnih udžbenika i brojnim preporukama. Na taj se način promicala snošljivost među brojnim narodima u Habsburškoj Monarhiji. U njemu su istaknute i nove ideje u metodi poučavanja prvenstveno učenje s razumijevanjem, uz koje je ostalo zastupljeno i učenje napamet. Valja naglasiti kako zakon propisuje i zdrav fizički i psihički razvoj djece učeći o zdravoj prehrani te tjelovježbi na svježem zraku. Ratio educationis govorio o učitelju kao primjeru učenicima i mještanima koji moraju brinuti o svome ugledu (Horbec, Matasović, Švoger, 2017).

Reforme Josipa II.

Školski se sustav stalno i iznova unaprjeđivao i prilagođavao novonastalim prilikama u državi. Tako je na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće u Monarhiji funkcioniralo Povjerenstvo za reviziju školstva (*Studienrevisionskommission*). Ovo Povjerenstvo je sačinjavalo niz prosvjetnih djelatnika

i državnika, a redovno je donosilo brojne prijedloge za reviziju postojećih zakona i školstva u cjelini. (Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 24). Velik problem tadašnjeg školstva bio je slab odaziv učenika u škole. Jedan od razloga ne pohađanja nastave bilo je to što su se škole i učitelji financirali od samih krajišnika koji su bili vrlo često zaduženi za njihovu izgradnju. Uz to, pučanstvo nije pretjerano cijenilo obrazovanje. Zbog toga je Josip II. (1780. – 1790.) uveo posebne kazne za one koji svoju djecu ne šalju redovito u školu, no tu je odluku bio primoran povući. Satir govori ovako:

*„Jer Slavonac ne da svoje dice,
Da se idu učiti A, B, C;
Nego ima običaj ovaki,
Kad mu rekneš odgovori svaki:
Ni moj otac nije znao štiti,
Al je mogo malo bolje piti;“*
(Relković, 1779, 31)

Josip II. je znatno povećao broj osnovnih njemačkih škola, s ciljem germanizacije pučanstva, što se posebice isticalo na području Vojne krajine. S obzirom na to da su učitelji vrlo često zbog male plaće obavljali i druge dužnosti pa je to i carskim dekretom ozakonjeno – da se učiteljima dozvoli obavljanje bilježničke službe (Tićak, 1880; Cuvaj, 1910; Marković, 2011). Pojedine reforme koje je uvodio Josip II. bile su vrlo suvremene i nadasve hrabre za ono vrijeme. Njima se rješava pitanje različitih vjeroispovijesti u školama pa dolazi do sekularnih ideja, donosi se odluka da se molitva katoličkog karaktera izostavi kako se ne bi vrijeđala svijest nijednog učenika pa se osmisla univerzalna molitva za sve učenike. U odnosu na ranije isusovačko razdoblje, ipak je srednje školstvo znatno degradirano i ono nije bilo određeno za obrazovanje seoske populacije kako bi se ova populacija zadržavala u što većem broju na ruralnim područjima (Marković, 2011, 88).

Daljnje unaprjeđivanje školstva

Povjerenstvo za reviziju školstva je 1804. godine predložilo je novi plan organizacije školstva (*Plan einer künftigen Verfassung und Leitung des ganzen deutschen Schulwesens*). S obzrom na vladavinu reakcionarnog režima Franje I. dolazi do potrebe revidiranja *Allgemeine ordnunga* iz 1774. godine koji je propisivao organizaciju osnovnog školstva. Tako je 1805. godine nastao *Politische Schulverfassung ili Schulcodex*, a primjenjivao se i na području Vojne krajine. On je dao značajnu ulogu Crkvi u nadzoru nad školstvom te se značajno proširuje organizacija osnovnoškolskog obrazovanja (Franković, 1958). Povjerenstvo za reviziju školstva je zajedno s

prijedlozima objavilo u Beču 1806. godine niz propisa pod nazivom Politički ustroj njemačkih škola (*Politische Verfassung der deutschen Schulen*) koji se do 1844. godine repetitivno nadopunjavao. Jedna od glavnih značajki Političkog ustroja bila je obveza osnivanja djevojačkih škola i postupno vraćanje značajne uloge svećenstva u odgoj i obrazovanje. Određena je obveza školovanja za svu djecu od 6 do 12 godina starosti. Ustroj je propisao i dobro organiziran sustav nadzora nad školstvom, a za Vojnu krajinu značajnu ulogu imao je krajiški školski izvjestitelj pri Dvorskom školskom povjerenstvu (Tićak, 1885, 16-17; Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 25). Godine 1806. objavljena je prerađena verzija Ratio educationis koji je bio na snazi nepunih 30 godina. U novoj uredbi školstva se prvi put propisuje i obrazovanje djevojčica, ali samo ondje gdje to situacija dopušta i to odijeljeno od dječaka. Novi Ratio educationis ne donosi puno novih propisa već dopunjava postojeće odredbe iz 1777. godine, a najviše u propisima o građivu i autoritativnijoj disciplini (Cuvaj, 1910, 620-625).

Systema scholarum elementarium

Sredinu 19. stoljeća obilježili su sukobi hrvatskih i ugarskih staleža radi upornog nastojanja Ugarske da se mađarski jezik uvede kao službeni u Zemljama krune sv. Stjepana dok je usporedno hrvatska inteligencija nepopustljivo radila na procesu stvaranja standardnog hrvatskog (ilirskog) književnog jezika. Ugarsko namjesničko vijeće potaknulo je preustroj školstva u Ugarskoj. To se dogodilo 1845. godine naredbom Sustav početnih škola u Ugarskoj pod nazivom *Systema scholarum elementarium* (Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 29). Prema toj odredbi je osnovni zadatak pučkih učiona odgoj i primarno obrazovanje primjereno staležu. Osnovne su škole razdvojene na niže i više pučke škole, a treći razred je nudio prijelaz u literarne ili industrijske razrede. Sustav početnih škola uvodi spolno razdvajanje učenika, a čitav sustav pučkih učiona ima snažno staleško obilježje. To se najbolje vidi iz podjele djevojačkih škola na tri tipa prema imovinskom i društvenom statusu roditelja u kojima je primarni nastavni jezik materinski jezik, ali i mađarski osvaja važnu ulogu. *Systema scholarum elementarium* pučke učione stavlja pod dominantan utjecaj Crkve koja naglašava vjerski i moralni odgoj te stjecanje praktičnih znanja, primjerenih spolu i staležu učenika. U Vojnoj krajini uprava i nadzor škola ipak ostaje pod vojnim nadzorom (Cuvaj, 1910). U 1848. godini će nastupiti stanka u radu škola na području Vojne krajine jer su se one zbog rata morale zatvoriti, a mlađi učitelji su morali stupiti u vojnu službu ili upravu (Tićak, 1885).

Iako je država bila izranjavana ratovima 1848. godine dolazi do osnivanja povjerenstva za osmišljavanje reforme školstva, sastavljeno od bečkih i praških sveučilišnih i gimnazijskih

profesora koje će ubrzo izraditi Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji (*Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich*). To je bio prvi cjeloviti prijedlog reformiranja općeg školstva u Monarhiji na svim njegovim razinama. Nacrt je kreiran po uzoru na pruski obrazovni sustav kojem je osnovno načelo bila briga države za obrazovanje, te je postao temeljem modernizacije školstva. Na osnovi Nacrta temeljnih načela javne nastave u Habsburškoj Monarhiji izrađen je Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola koji se zvao *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* (Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 32).

Tri hrvatska školska zakona

Uspostavljanjem dualističke državne formacije donesen je niz liberalnih propisa i zakona, posebice na području Cislajtanijske⁶. Liberalne ideje prožele su i odgojno obrazovni sustav pa su donesena dva zakona: Zakon o pitanjima osnovnoškolske nastave iz 1868. i Zakon iz 1869. godine kojim se utvrđuju glavna načela nastave u pučkim školama. Oni će biti temelji stvaranja prvog hrvatskog školskog zakona (Horbec, Matasović, Švoger, 2017, 40).

Godine 1871. donesen je *Propis o nastavi u pučkih učionah vojne Krajine*, koji je vrijedio samo za područje Vojne Krajine. On propisuje detaljne uvjete za osnivanje i uzdržavanje osnovnih škola, a posebno daje upute za higijenske i zdravstvene uvjete te prostornu organizaciju. Zakon ne donosi jasne odredbe o pitanju nadzora nad školstvom niti se spominje obrazovanje učitelja i njihovo stručno usavršavanje. Njime je propisano trajanje školske obveze od šest godina za razliku od austrijskog koji propisuje petogodišnje obrazovanje. Obvezujuće pohađanje škole u Vojnoj krajini kreće sa šest ili sedam godina. U ruralnim područjima početno obrazovanje traje sedam, dok u gradovima osam godina ubrajajući opetovnicu. Iako zakon ima određene manjkavosti, on je stvorio nužne preduvjete za razvoj pučkog školstva u Vojnoj krajini, tj. do njene reinkorporacije 1881. godine i objavljivanja novog zakona o pučkim školama 1888. godine (Cuvaj, 1910).

Drugi školski zakon donosi vlada bana pučanina Ivana Mažuranića pod nazivom *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Taj je zakon znatno prilagođen hrvatskim okolnostima, a pridaje mnogo pažnje učiteljskom statusu u pogledu njihovih materijalnih prava. Zakon se može okarakterizirati i kao sekularan jer stavlja osnovne škole u nadležnost tijela državne vlasti. To dokazuje činjenica da su škole stavljene pod nadzor države, a učiteljski je stalež postao javni i činovnički. Za rad su

⁶ Cislajtanijska (arh. Cislitvanija, njem. Cisleithanien) je bio neslužbeni naziv za austrijske zemlje u Austro-Ugarskoj, odnosno zemlje s austrijske (lijeve) strane rijeke Litave (njem. Leitha), pogranične desne pritoke Dunava, a obuhvaća sve zemlje Habsburške monarhije osim Ugarske, te Kraljevine Hrvatske i Slavonije

učitelji odgovarali jedino Zemaljskoj vladi, koja je bila vrhovna instanca nadležna za osnovno školstvo. Ona je propisivala sve nastavne planove i programe, predlagala i prihvaćala udžbenike, rješavala sva pedagoško-didaktička i disciplinarna pitanja. Zakonom se uvodi i obvezno besplatno školstvo za svu djecu, a obveza pohađanja škole trajala je pet godina. Donesena je i podjela na četverogodišnje opće pučke škole i trogodišnje građanske uz obvezu pohađanja dvogodišnje opetovnice. Vrlo važno je naglasiti kako je zakon propisao hrvatski jezik kao nastavni jezik te obavezni predmet (Horbec, Matasović, Švoger, 2017).

Ovaj je zakon nabrojao i osnovne zadaće školstva, pa navodi kako ono ima odgojnu i obrazovnu ulogu, a učenike treba odgajati u religijskom, moralnom, psihičkom i fizičkom pogledu te im pružiti osnovna znanja za javni život. Mažuranićev je školski zakon napravio temeljne uvjete za profesionalnu autonomiju učiteljskog sloja te proveo sekularizaciju i modernizaciju osnovnog školstva (Župan, 2002, 279).

Konačno sjedinjenje Vojne krajine s Civilnom Hrvatskom te niz političkih okolnosti potiču Zemaljsku vladu 1888. godine na donošenje novog zakona o pučkom školstvu pod nazivom *Ob uređenju pučke nastave i obrazovanju pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Taj se Zakon temeljio na zakonu iz 1874. godine, no ipak je unio određene inovacije: modificirana je dotadašnja podjela pučkih škola i uvedena je podjela na niže i više pučke škole te je detaljnije definirano pitanje vezan za mirovine učitelja (Raguž, 2016-17).

II.
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja ovog diplomskoga rada su kompetencije graničarskih učitelja u zapadnom Srijemu od početka organiziranog školstva na području Vojne krajine u drugoj polovici 17. do njezina raspada sredinom 19. stoljeća; njihova dostatnost ili nedostatnost; motiviranost ili demotiviranost učiteljstva za prosvjetnu profesiju te manifestacija prepoznatih kompetencija u praktičnoj odgojno-obrazovnoj djelatnosti.

2. CILJ

Cilj ovoga diplomskog rada je istražiti, analizirati i interpretirati sadržaje povijesnih izvora, literature i dokumentacije o školstvu na području zapadnoga Srijema u razdoblju od početaka organiziranog školstva na području Vojne krajine u drugoj polovici 17. do njezina raspada sredinom 19. stoljeća s fokusom na opise kompetencija graničarskih učitelja.

3. ZADACI ISTRAŽIVANJA

Počeci sustavnog obrazovanja graničarskih učitelja bili su vrlo zahtjevni jer su brojni čimbenici utjecali na njihovu stručnost. Zbog toga je potrebno odrediti tijek razvoja školstva na području zapadnog Srijema te utjecaje koji su ga oblikovali i dali pečat pučkim učiteljima – nositeljima odgojno-obrazovne djelatnosti na navedenom prostoru.

Na temelju postavljenog cilja istraživanja definirani su sljedeći istraživački zadaci:

- Prikazati oblike i metode stjecanja kompetencija potrebnih za odgojno-obrazovni rad u graničarskim školama
- Opisati kompetencije koje određuju učiteljevo specifično znanje, vještine, vrijednosti i stavove
- Istaknuti specifičnosti posjedovanih kompetencija i njihovu primjenu u odgojno-obrazovnom radu graničarskih učitelja.

4. PROBLEMSKE TVRDNJE

Zbog nedostatnosti kadrova u počecima su graničarski učitelji bili postavljeni na radna mjesta iz nužde pa su njihova motivacija i znanja koja su posjedovali bili vrlo skromni i minimalni.

S vremenom će se situacija promijeniti, ponajprije institucionaliziranom i sustavnom obukom učitelja koji će započeti formalno stjecati potrebna znanja, vještine, vrijednosti i stavove. S obzirom na to da je školstvo tada bilo u svom formativnom razdoblju, upravo će graničarski pučki učitelji svojim radom i zalaganjem značajno doprinijeti stvaranju današnjeg modernog školstva na prostoru zapadnog Srijema.

Shodno postavljenom cilju istraživanja i zadacima istraživanja, postavljene su sljedeće problemske tvrdnje:

- Početni oblici i metode stjecanja potrebnih učiteljskih znanja i vještina graničarskih učitelja su nedostatni pa su u tu svrhu potrebna usvajanja specifičnih vrijednosti i stavova kojima su graničarski učitelji obogaćivali svoje kompetencije.
- Kompetencije graničarskih učitelja stjecane su od neformalnih oblika, početnih institucionalnih do formalnog oblika obrazovanja.
- Specifične kompetencije graničarskih učitelja nužne za njihov kvalitetan rad u školi.
- Manifestacije stečenih znanja i vještina u praksi graničarskih učitelja imaju etički i moralni odgojni učinak i djelovanje kao primjer života ostalom puku.
- Unaprjeđivanju školstva zapadnog Srijema doprinijela je njihova direktna veza s Bečkom vojnom upravom te vojnim oblicima života i rada.

5. METODE ISTRAŽIVANJA

S obzirom na postavljene ciljeve i zadatke istraživanja te problemske tvrdnje u ovom se radu dominantno koristi metoda prikupljanja podataka putem analize sadržaja povijesnih izvora pedagoške dokumentacije i literature o povijesti školstva na području zapadnog Srijema. Pedagoška dokumentacija podrazumijeva skup sačuvanih podataka vezanih uz problematiku odgoja i obrazovanja, a predstavlja izvor istraživačeve historijsko-pedagoške spoznaje. Analiza sadržaja literature obuhvaća kvalitativnu i hermeneutičku metodu analize podataka. Nakon prikupljanja dostupnih izvora, dokumentacije i literature, kvalitativna analiza podataka obuhvaća: redukciju podataka, sređivanje podataka i izvođenje zaključka.

Redukcijom podataka pronalazi se ono što je za tematiku istraživanja bitno, a eliminira se ono što nije relevantno. Bitni podatci se sređivanjem svrstavaju u odgovarajuće kategorije iz kojih se izvodi zaključak. Pri kvalitativnoj analizi primjenjuje se hermeneutika, znanost o umijeću interpretacije tekstova sa svrhom shvaćanja smisla njihovog iskaza, a u ovom slučaju historijsko-

pedagoške spoznaje. Upravo hermeneutika zauzima središnje mjesto u istraživanjima iz povijesti odgoja i obrazovanja.

6. UZORAK ISTRAŽIVANJA

U ovome je radu istražena i analizirana literatura i dokumentacija objavljena s tematikom koja obuhvaća škole te odgojno-obrazovne djelatnike na području zapadnog Srijema, odnosno njegovog graničarskog dijela, a koji obuhvaća istočne satnije (kompanije) bivše brodske pukovnije (regimente) u promatranom povijesnom razdoblju.

III.
INTERPRETATIVNI DIO

„Učitelj je djeci ljubeći otac, odgojitelj, prijatelj, savjetnik, pokrovitelj, sudija, sve u svemu uzor svake krieposti, ogledalo i kažiput, vodja i najveći dobročinitelj. Pravičan, bezpristran, dosljedan, strog al' i ljubezan prema učenicah. To i strpljivost, strpljivost i opet strpljivost, pak se može svemu odoliti.“

(Stojanović, 1880,115-116)

1. TEMELJNO ŠKOLSTVO NA PODRUČJU ZAPADNOG SRIJEMA

Početno školstvo na području zapadnog Srijema u prvoj polovini 17. stoljeća bilo neorganizirano, neplansko, nedostupno i pod hegemonijom vjerskih ustanova. Sustav nadzora je bio vrlo loš, a obrazovanje čvrsto usmjereno k jednom cilju – stvaranju poslušnog časničkog podmlatka. Upravo o tome govori Martinović (1912, 80): „...naše krajiške škole u svom začetku imale za svoje poglavare mjesne župnike, da su pukovnije nastojale, da se radi lakšega nadzora otvaraju škole u župskim mjestima, a svrha im je bila upravo ta, da vojska dobije krasne oficire.“ Proći će desetljeća kako bi se to promijenilo, a škole postale raspoložive i prilagođene svima. Vrlo rijetka je bila pojava da se škole otvaraju prije Općeg školskog reda iz 1774. godine. U zapadnome Srijemu: Vinkovcima 1762. godine, Slavonskom/Lukačevom Šamacu 1764. godine (ili čak 1761. godine), Ivankovu 1764. godine, Županji 1766. godine, Nijemcima 1766. godine te Otoku i Privlaci 1772. godine (Lunka, 2019). Zamjetno je kako su prve škole većinom otvarane u Brodskoj pukovniji. Predstavljajući prijevod izvještaja iz 1774. godine koji je načinio kanonik Stjepan Adžić po naredbi Pečuške biskupije, popis škola koje su bile otvorene može se vidjeti u Tablici 1 (Sršan, 2007, 227-232).

Iz Tablice 1. je vidljivo kako su škole bile uglavnom financirane iz vojne blagajne, a služile su za odgoj i obrazovanje vojne mladeži i to na njemačkom jeziku koju su poučavali učitelji njemačkog podrijetla. Stupanjem na snagu Općeg školskog reda 1774. godine dolazi do prve organizacije školstva i snažnijeg poleta u njihovu osnivanju. Opći školski red propisuje osnovna načela uloge školstva i obrazovanja u društvu. Trivijalna škola je imala zadaću pripremiti učenika za pomoćno činovništvo u vojnokrajiškoj upravi te dočasnike u vojnoj službi. S obzirom na takve okolnosti njemački jezik je bio „učevni“ i to s velikim uspjehom jer je učenike osposobljavao čitanju, pisanju i govoru. To je bilo moguće jer su trivijalni učitelji bili vrsni govornici književnog njemačkog jezika, te su zbog toga uživali visok status u društvu. Tome svjedoči činjenica da su dobivali gotovo ista beriva kao i poručnici, te vrlo visoku plaću od vojne komande. Velika pozornost je pridavana računstvu i disciplini upravo s ciljem stvaranja vojnog podmlatka. Kasnije će doći i do uvođenja i samih vojnih vježbi kao obveznog predmeta. Škola je imala dva razreda - prvi niži i prvi viši te drugi razred. Učenici iz tih škola nastavljali su obrazovanje u Vinkovcima (*Oberschule*) ili u nekoj drugoj srednjoj školi, ili pak u vojnim odgajalištima. Neki su ipak postajali učiteljski pripravnici ili pisari krajiške uprave (Martinović, 1994).

Tablica 1. Pregled prvih krajiških škola u zapadnom Srijemu prema izvještaju iz 1774. godine

MJESTO	UČITELJ	BROJ UČENIKA	GRADIVO	UZDRŽAVANJE	OSNUTAK ŠKOLE (god.)
Nijemci	Ivan Györy	50	<i>Njemački, pisanje i govorenje</i>	<i>Satnija – 120 forinti + ogrjev</i>	1766.
Otok	Franjo Nithe	28	<i>Njemačka metoda, a ilirski čitanje, pisanje i vjeronauk</i>	<i>Satnija – 120 forinti + stan i hrana</i>	1772.
Filijala Privlaka	Josip Treiczinger	72	<i>Opći njemački način - čitanje i pisanje</i>	<i>80 forinti + naravi od općine</i>	1772.
Županja	Antun Saup	72	<i>Opća metoda – čitanje i pisanje, a njemački ne uvijek dobro</i>	<i>Satnija – 120 forinti + kuća, vrt i ogrjev</i>	1766.
Ivankovo	Josip Moll	31	<i>Njemački</i>	<i>Satnija – 120 forinti + ogrjev</i>	1764.
Vinkovci	Ivan Stehl	77	<i>Čitanje i pisanje njemački, računanje i pisanje po njegovoj metodi</i>	<i>Njegovo veličanstvo – 16 forinti</i>	1763.
Morović	Ivan Majer	60	<i>Njemačka metoda – čitanje, pisanje i govor</i>	<i>Satnija – 120 forinti</i>	1767.

Takav sustav je ostao i u propisima *Ratio educationis* iz 1777. godine i 1806. godine. Godine 1830. dolazi do uvođenja *narodnih elementarnih škola* i *njemačkih općinski škola*. Njemačke općinske škole su imale program gotovo isti kao i u trivijalkama jedino što je bilo obvezno pohađanje elementarne škole na materinjem jeziku prije upisa u ovu školu. One su bile izvrsna osnova za daljnje školovanje. Elementarne narodne škole koje su otvarane po selima bile su uzdržavane od strane općine, a nastavni jezik u njima je bio hrvatski. One su trajale dvije godine i nisu nudile mogućnost daljnjeg školovanja. Dvorsko ratno vijeće 1827. godine uvodi *opetovne škole* ili *opetovnice*⁷ kao obvezni nastavak školovanja za sve one učenike koji ne namjeravaju nastaviti svoje obrazovanje. Opetovnice su se državale nedjeljom prije ili poslije mise po dva sata. Trajale su prvo jednu, pa dvije godine, a kasnije su produljene na tri (Munjiza, 2009, 33).

⁷ Poznate su i kao *nedjeljne škole*

1.1. Raspored, metode i predmeti u pučkim školama

Zakoni koji su periodično objavljeni donosili su detaljne nastavne programe koji su propisivali broj predmeta, redosljed poučavanja, metode poučavanja i sl. Vrlo malo izvora postoji koji opisuju što se i kako učilo u školama prije nego je to bilo propisano, no ipak se može zaključiti kako je to većinom bilo čitanje, pisanje, govorenje i vjerska (ćudoredna) izobrazba.

Prvim propisom iz 1774. godine državne vlasti propisuju što, kako i kada učiti u trivijalnim školama:

„U općim njemačkim ili trivijalnim školama manjih gradova, trgovišta i sela prijeko je potrebno učiti:

A. Vjeru i njezinu povijest zajedno s moralom, iz čitanke.

B. Abecedu, slovanje te čitanje pisanih i tiskanih stvari, kurentno pismo, 69 pet vrsta i trojno pravilo od računanja.

C. Za seoski puk prikladne upute o čestitosti i o gospodarstvu prema u tu svrhu sastavljenoj knjižici“ (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 56)

„Sve učenike jednoga razreda svaki učitelj treba podučavati zajedno, a osobito treba ispravno koristiti zajedničko čitanje, treba se služiti tablicama, a kod manjih predmeta, sukladno propisima, potrebno je koristiti slovnu metodu“ (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 59).

Slovna metoda podrazumijeva pisanje početnih slova riječi na ploču u sintagmama ili rečenicama koje je trebalo naučiti napamet. Metoda je pretpostavljala da će se uzastopnim ponavljanjem početnih slova brže naučiti čitav tekst. Uz slovnu metodu koristila se i *tabelarna metoda* koja je čitavo gradivo prezentirala u shematskim tablicama koje su nudile bolji pregled sadržaja koji se treba naučiti te lakše uočavanje poveznica među temama unutar gradiva. Najučestalija je bila *normalna metoda*, kako se nazivala *Felbigerova* ili *saganova metoda* poučavanja. Ove metode će dugo ostati u upotrebi iako će s vremenom gubiti svoj značaj u podučavanju, a postupno će ih izgurati metode koje se temelje na istinskom razumijevanju sadržaja (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 59).

Tijekom vremena osnovno školstvo će se unaprjeđivati različitim odredbama s brojnih instanci, a najznačajnije uređenje za Vojnu krajinu biti će doneseno 1871. godine. Ono uz brojne propise donosi i popis obveznih predmeta:

„Na svakoj obćoj pučkoj učioni ima se barem u slijedećih učevnih predmetih obučavati:

u nauku vjere i ćudorednosti;

u jezicima;

u računanju;

u onom, što je najpotrebitije znati iz prirodoznanstva (prirodopisa i prirodoslovlja);

u zemljopisu i povjesti, s osobitim obzirom na domovinu i na njezin sustav;

u pisanju;

u mjerstvenom likoslovljuu pjevanju;

u vježbanju tiela i poljskom gospodarstvu za dječake;

u ženskom ručnom djelu i kućanstvu za djevojke.

Koliko treba od svakoga učevnoga predmeta predavati, ravna se po stepenu, na koje svaka učiona stoji pogledom na broj razpoloživih učiteljskih silah. O tom zavisi takodjer, da li se nastava ima potegnuti i na druge, ovdje navedene učevne predmete“ (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 341).

Uz ove obvezne predmete postojao je niz predmeta i sadržaja koje je bilo nužno usvojiti. Još 1783. godine krajiška je uprava propisala kako učenici trebaju učiti lijepo pisati pa je tako *krasnopis* zauzeo važno mjesto u nastavnom programu. Uz to je jedna od najčešćih provjera usvojenosti sadržaja bio i tzv. *diktadno*. Diktirajući tekst na njemačkom jeziku, vojni časnici su provjeravali kako učenici ovladavaju slušanjem, pisanjem i pravopisom pa su temeljem toga zaključivali o uspješnosti nastave. Krajem 18. stoljeća *risanje* postaje vrlo važnim segmentom u početnom obrazovanju. S obzirom na to da su polaznici graničarskih škola bila većinom seoska djeca, nužno je bilo učiti ih o poljoprivredi i gospodarstvu. Svaka je škola stoga morala imati priključni vrt gdje su učenici usvajali osnovno znanje o voćarstvu i povrtlarstvu. Tijekom vremena je uvedena nastava pčelarstva jer je u Vojnoj krajini porasla potreba za voskom kojim se tretirala vojna *mondura*⁸ tj. njeni kožnati dijelovi. Početkom 19. stoljeća dolazi do značajnije popularizacije svilarstva pa ono postaje i predmetom u školama. Na *svilogojstvu* učenici su učili kako se sade dudinjaci. Vojne vježbe su isto tako postale jedan od predmeta zajedno s tjelovježbom, a vodili su ih niži vojni časnici s ciljem stvaranja što boljih mladih vojnika. Zabilježeni su i pokušaji uvođenja sloyda (slöjd) kao rukotvorinskog i umjetničkog obrazovanja u vojnokrajiške škole (Martinović, 1910).

1.2. Knjige i pomagala u pučkim školama

Udžbenici su bili zakonom propisane knjige i ujednačene s ciljem primjene u svim školama. Najpoznatije metodičko djelo nastalo je na osnovi Felbigerovih iskustava u metodi podučavanja, a zove se Metodički priručnik za učitelje njemačkih škola (*Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen ili Wiener Methodenbuch*). On je utvrdio osnovne metodičke postavke nastavnog procesa koje su uključivale podučavanje u skupinama te tabelarnu metodu. Ovaj je udžbenik u sebi sadržavao i pedagoške kompetencije u vidu sadržaja iz pedagogije, metodike i

⁸ Uniforma

didaktike. Propisane metode svaki je učitelj morao provoditi i poticati učenike na promišljanje o naučenom. U sadržajima ovog udžbenika nalaze se i naputci o obaveznom kontinuiranom praćenju rada i napretka učenika. Na temelju Felbigerova *Methodenbucha* nastala je i njegova skraćena verzija *Kern des Methodenbuch* ili samo *Methodenbuch*. On je preveden na sve jezike Monarhije i postao je nezaobilazan priručnik svim učiteljima (Čoralić i sur., 2016, 413). Uz njega su se koristili i:

„II. Upute za privatne učitelje ili kućne instruktore.

III. Imenar ili abecedar uz pripadajuće tablice za učenje slova i veliku tablicu za slovkvanje.

IV. Čitanka za učenike sastavljena iz četiri dijela o predmetima koji se tiču vjere.

V. Tabela prikaz ta četiri dijela za učitelje i na način katekizma, tj. u obliku pitanja i odgovora za roditelje koji sami žele ispitivati svoju djecu.

VI. Objašnjeni katekizam s primjerima.

VII. *Evandjelje i poslanice.*“ (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 78.-79.)

U početnom obrazovnom radu nisu postojali posebni udžbenici za djecu, već se koristila nabožna literatura, ponajprije evanđelje. Kasnije nastaju svojevrsne početnice i bukvari, no one nisu bile dostupne svima zbog skupoće i nedostupnosti nabavke. Modernizacijom školstva nastaju knjige za učenike koje su vrlo brzo postale besplatne i dostupne svima jer ih je financirala vojna vlast ili općina. Udžbenici za djecu su bili neraznovrsni pa su se vrlo rijetko mijenjali i obuhvaćali su širok spektar sadržaja. Udžbenik bi u isto vrijeme sadržavao upute o: lijepom pisanju, računanju, pravopisu, njemačkom jeziku, sastavljanju pisanih sastavaka, latinskome jeziku, čestitosti, etici, vođenju kućanstva i onome što pristoji dobrome građaninu, obrtu, poljodjelstvu, zemljopisu i povijesti, crtanju, geometriji, inženjerstvu itd. Ali se nisu svi navedeni sadržaji nalazili u svakom udžbeniku, već se dodatno nabavljalo novi udžbenik ovisno o potrebi (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 70).

Nastavna sredstva su također bila ujednačena i obvezna u svim školama, a vojna vlast ih je propisivala i nabavljala. Škola nije raspolagala sa svim sredstvima no većinom je posjedovala raznovrsne slike za zornu obuku i zbirke za prirodopis, zemaljsku kuglu i zemljovid, različite računaljke i neophodne fizikalne aparate, zbirke predložaka za risanje te modele za pouku u metričkom sustavu. Uz navedeno je škola imala i određeni alat za ručnu poljoprivredu i gospodarstvo (Lunka, 2019, 272).

2. SREDNJE ŠKOLSTVO U ZAPADNOM SRIJEMU

Promatrajući školstvo na području Vojne krajine u zapadnom Srijemu neizostavno je spomenuti Vinkovce u kojima osnovno školstvo postoji još od 1763. godine, kao jedino središte u kojem se moglo produljiti obrazovanje nakon temeljne izobrazbe. Vinkovci su bili vrlo važno središte Vojne krajine pa su postali i središtem srednjoškolskog obrazovanja okolnih mjesta i čitavog dijela tog graničarskog područja. Vinkovci su bili komunitetsko mjesto, tj. izravno podređeni vojnome komesarijatu. S vremenom je ovo naselje dobilo i na većoj važnosti jer je postalo središtem IX. (devete) vinkovačke kumpanije, nakon toga središtem 7. brodske regimente, a na koncu i sjedištem slavonske generalkomande (Martinović, 1994).

Godine 1778. u Vinkovcima se na državni trošak otvara nadškola (*Oberschule*) kojom je jedno vrijeme upravljao nadučitelj Franjo Engelbrecht – Felbigerov učenik koji je na tu službu premješten iz Petrovaradina. Nakon samo dvije godine je u Vinkovce iz Petrovaradina premješteno i središte slavonsko-srijemske školske komisije zajedno s matematičkom školom. To se dogodilo jer je u Vinkovcima stolovao generalmajor kao brigadir koji je ujedno bio i predsjednik zemaljske školske komisije, a 1792. godine je otvorena i četverorazredna latinska škola ili gimnazija (Martinović, 1994; Matasović, 1994).

Matematičku su školu mogli polaziti sinovi časnika, građana i bogatih krajiških zadruga kako bi se u njoj pripravili za mjernike i civilne graditelje. Upravo se zato ta škola smatrala višom školom, no ona je zapravo bila pretežno vojnička škola. U matematičkoj školi se učilo čitati, pisati i računati, a kasnije i geometrija, matematika, praktično mjerenje, civilno graditeljstvo, ratne znanosti, utvrđivanje ili područja (kako bi se olakšalo ratovanje) te izrada zemljopisnih karata, a obuka se protegnula i na zemljopis, povijest i pismenu nastavu. Pukovnijski časnici većinom su bili i nastavnici polaznicima, a neki od njih su predavali po udžbenicima austrijskih gimnazija. U školi se ocjenjivalo računanje, algebra, mjerenje, fizički odgoj te moral. U toj je školi bilo vrlo važno i crtanje kao predmet. S obzirom na vojne potrebe toga doba ova će škola biti spojena s pukovnijskom vojnom školom 1858. godine koja će postojati do razvojačenja Vojne krajine (Tkalac, 1973).

Od 1792. godine postoji gimnazija u Vinkovcima koja je bila latinska. Ona je prvotno bila spojena s *normalkom*, no već 1811. godine dolazi do njihova razdvajanja. Naredbom iz 1820. godine dolazi do preustroja škole koja postaje šestorazredna po uzoru na austrijske gimnazije. Gimnazija je imala šest profesora – četiri gramatikalna i dva humanistička. Gramatikalni razredi su bili od 1. do 4., a humanistički 5. i 6. razred. Nakon završene gimnazije školovanje se moglo nastaviti u Zagrebu i pohađati filozofski tečaj, točnije nakon toga se polaznik mogao upisati na

sveučilište (Tkalac, 1973, 15). Gimnazijom je upravljao prefekt, a ravnatelj je bio sam krajiški pukovnik. Vinkovačku gimnaziju su pohađali mladići koji su teško podnosili stegu koja je u njoj vladala, pa su na dnevnome redu bili neizbježni sukobi zbog djevojaka te ekscesi uzrokovani pretjeranom konzumacijom alkohola (Matasović, 1994). Prema *Nacrtu temeljnih načela javne nastave u Austriji* iz 1848. godine nastavni predmeti koju su se učili u gimnaziji su bili:

„1) vjeronauk; u višoj gimnaziji on djelomice obuhvaća čitanje pisanih izvora kršćanstva zajedno s glavnim događajima vjerske i crkvene povijesti te racionalno obrazloženje morala

2) znanost o jeziku i književnost

a) latinski i grčki jezik s opsežnim čitanjem starih klasika

b) materinji jezik i književnost s usmenim i pismenim stilskim vježbama, glavnim momentima povijesti domovinske književnosti, poetikom, retorikom i temeljnim pojmovima estetike, logike i empirijske psihologije

c) drugi strani jezik, ako za tim postoji potreba

d) za buduće teologe u najvišem razredu uvod u hebrejski

e) kao slobodni predmeti mogu se učiti francuski, talijanski, engleski itd.

3) povijest i geografija

4) elementarna matematika; geometrija u nižoj gimnaziji zajedno s crtanjem

5) povijest prirode s elementima fiziologije; eksperimentalna fizika

6) pjevanje, gimnastika, uz to i vojničko vježbanje

7) kaligrafija, tahigrafija [i] crtanje kao slobodni predmeti“ (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 178).

Obrtna škola u Vinkovcima je otvorena 1874. godine, a namijenjena je obrtničkim i trgovačkim naučnicima. Nazivala se *Obrtnička produžna učiona*, a je bila sastavljena od dva razreda. U početku je imala vrlo malo polaznika, no taj se broj kasnije značajno povećavao (Martinović, 1912, 476).

Među škole koje nisu bile namijenjene za pučko obrazovanje, već časnički pomladak ulazio je i vojnički zavod u Vinkovcima, tj. pukovnijska škola (*Regimentsschule*) koja je osnovana 1858. godine. Ova je vojnička škola imala tri tečaja, a njom je upravljao kao zapovjednik jedan časnik, koji je zajedno s određenim brojem podčasnika (kadeta) obavljao ujedno i službu učitelja. Pitomci vinkovačke pukovnijske škole prvi put su pošli u rat 1866. godine kada je buktio sukob s Italijom (Martinović, 1910).

3. OSPOSOBLJAVANJE GRANIČARSKIH UČITELJA

U početku institucionalnog obrazovanja učiteljima su postajale osobe koje su posjedovale nešto više znanja od prosječnog pučanstva. Na području Vojne krajine su to mahom bili dočasnici i časnici njemačkog podrijetla koji su obrazovali mladež zajedno s lokalnim svećenstvom. Učiteljsko zanimanje nije bilo posebno cijenjeno niti dobro plaćeno. Ono je za vojne službenike ponekad bila kazna, degradacija ili nužda. Vrlo često su otpušteni vojni namještenici nevoljko postajali učitelji u pučkim školama (Lukaš, 2015).

Do značajne promjene dolazi 1774. godine kada je monarhija odlučila reformirati školstvo od strane Ignaza Felbigera. Osim što je objavljen Opći školski red koji je detaljno propisivao osnove školstva u Monarhiji te *Methodenbuch*, metodički priručnik za učitelje, dolazi i do organiziranja pedagoškog tečaja u Beču na kojem je sam Felbiger podučavao o svojoj metodi rada. U to je vrijeme iz Vojne krajine poslano u Beč na obuku nekoliko istaknutih učitelja koji su dobro poznavali hrvatski i njemački jezik. Zadatak tih polaznika bio je daljnje širenje novousvojenog znanja na krajiške učitelje. Upravo su oni postali upraviteljima i namještenicima vojnokrajiškog školstva tj. članovima školske komisije i prvi nadučitelji (*Oberlehrer*). Za obrazovanje brodske i gradiške pukovnije bili su namješteni učitelji Pokorny i Ried (Martinović, 1994). Zašto je to bilo nužno govori i sam prijedlog školske uprave: „*Ako se upitamo na koji bi način najshodnije pučko školstvo u vojnoj Krajini popraviti, tako mniemo s naše strane, da bi se trebalo najprije pobrinuti, da se valjani i usposobljeni učitelji ne samo državnih, nego i na obćinskih učionah namještavaju, tu neće biti ni valjanih obćinskih učiteja*“ (Tićak, 1880, 18).

Nakon uspostave školske uprave započinju i prvi tečajevi za učitelje koje je držao prvi nadučitelj u slavonsko-srijemskoj Vojnoj krajini Franjo Ž. Engelbretcht, također Felbigerov učenik. On je održao i prvi ispit za nadučiteljska mjesta 1778. godine u Petrovaradinu. Uz nadzor nad učiteljima općinskih škola oni su vršili i neformalno obrazovanje dajući im detaljne upute kako i što podučavati: „*Ako je nevješt učitelj trebao kakav savjet, mogao se obratiti na nadučitelja ili pak na vješta druga svoga, da mu dadu zgodnu uputu.*“ (Martinović, 1994, 104).

Godine 1780. stigla je uputa kako je potrebno u trivijalnim školama izabrati nadarene dječake kako bi obavljali poslove pomoćnika svojim učiteljima. Oni su po učiteljevim uputama odmah krenuli podučavati drugu djecu i tako se pripremali za samostalnu učiteljsku službu. Na taj su način, uz glavne, normalne i trivijalne škole postale nositeljem osposobljavanja učiteljskog podmlatka. Svi koji su tada željeli postati učiteljima morali su položiti ispit koji se sastojao od više cjelina: katekizam, čitanje, krasopis, pravopis, računstvo te praktični dio (Martinović, 1994, 94).

Prvi pedagoški tečaj osnovan je u karlovačkoj krajini kada je 1817. godine car Franjo I. dopustio da ga mogu polaziti svi krajiški učiteljski pomoćnici. Predmeti su bili: pedagogija, didaktika, njemački jezik, zemljopis, povijest, prirodoslovlje i praktična geometrija. Kandidati koji su se na tečaju posebno istaknuli znanjem mogli su biti primljeni na posebni tečaj za nadučiteljsku službu. Mnogo značajniji pedagoški tečaj za zapadni Srijem bio je onaj u Vinkovcima pokrenut 1822. godine, koji je trajao je 6 mjeseci, a kasnije 3 mjeseca i održavao se svake treće godine. S obzirom na slabiju polaznost na njega su primani i kandidati koji nisu za to stekli sve propisane uvjete, a to su bili psihofizičko zdravlje i izvrsno vladanje te završena viša škola (*Oberschule*). Smanjeni kriteriji za upis doveli su do vrlo raznovrsnih kandidata. „*Bilo ih je mladih i starih, bogatih i siromašnih, po gospodski, a i po seljački odjevenih, dotle bez ikakva zvanja i sa zvanjem, bio je to mali šareni bataljun*“ (Martinović, 1912, 317). Prema uputama, kandidati su odmah i praktično upotrebljavali naučenu teoriju u vježbaonicama i na kraju tečaja polagali pismeni i usmeni ispit. Ovi tromjesečni tečajevi nazivali su se nižim pedagoškim tečajevima (Lukaš, 2015). Nisu svi učitelji završili potreban stupanj obrazovanja, u izvanrednim situacijama nastalim pomanjkanjem učiteljskog kadra mogli su postati učitelji i oni koji su položili samo završni ispit koji se mogao polagati bilo kada i odmah početi predavati u općinskim školama. To su bili tzv. *učitelji od nužde* koji su većinom bili dočasnici i niži časnici s potrebnim znanjem iz pisanja, čitanja i računanja (Landeka, 2005).

Kako je školstvo napredovalo dolazi se do zaključka kako tromjesečni tečajevi nisu dovoljni, a toj tvrdnji ide u prilog tekst iz Napretka (1860, 92) koji kaže: „*Pitam Vas, braćo učitelji! Kažite mi. Šta će nadležni učitelji preparandije u to kratko vrijeme iz tih mladićah učiniti, ma si oni truda dali, koliko mu drago, pa ma oni najboljih sposobitih imali? Je li to moguće da u jedan i pol mjesec pravih predavanjah onu dječariju sposobnu za učitelje načine? Zaisto ne. (...) Nije li to veći grieh. Nego li ubojstvo? Ubojica smakne samo jednoga ili dva smakne, a koliko dušah može takav čovjek skvariti?*“

Stoga je 1842. godine otvoren viši šestomjesečni pedagoški tečaj u Mitrovici, a kasnije i u Rakovcu. Vrlo brzo je to postao i jednogodišnji tečaj na kojem su se osposobljavali kandidati za općinske učitelje, školske pomoćnike, trivijalne učitelje, nadučitelje i učitelje realki. Godine 1852. tečaj se produljuje te postaje dvogodišnji viši pedagoški tečaj, organiziran je tako da prva godina bude namijenjena teorijskim spoznajama, a druga je bila praktične naravi. Pedagoški tečajevi nisu bili samostalni, već su bili spojeni s realnim školama. Viši pedagoški tečaj je otvoren u Petrinji 1862. godine te postaje, zajedno s Mitrovicom, središtem obrazovanja učitelja slavonsko-srijemske Vojne krajine, a nazivali su ih i preparandije (Lukaš, 2015). Na temelju školskog zakona

iz 1871. godine glavno zapovjedništvo je osnovalo samostalnu trogodišnju učiteljsku školu u Petrinji po uzoru na austrijske učiteljske škole (Martinović, 1994, 96).

Osim na vojnokrajiškim tečajevima i preparandijama te Zagrebačkim školama, učiteljski se kadar obrazovao i u drugim centrima Monarhije. Već je spomenuto kako je prvo organizirano osposobljavanje učitelja bilo u Beču 1774. godine kod nadučitelja Ignaza Felbigera. Ta tradicija je nastavljena tako što su redovno kandidati iz Vojne krajine odlazili na školovanje u Beč, c.kr. glavnu normalnu školu sv. Ane, sve do 1847. godine te dobivali svjedodžbe za položeni viši pedagoški tečaj. Godine 1868. otvoren je i Bečki pedagogij s tri tečaja za više i daljnje obrazovanje učitelja. Taj su zavod mogli polaziti samo oni kandidati koji su prethodno završili učiteljsku školu. Bečki pedagogij su uspješno završili učitelji Ivan Martinović i Franjo Klaić. Poneki mladići iz Vojne krajine odlazio je i na učiteljsku glavnu školu u Graz kako bi se pripravio i osposobio za privatne učitelje. Ljubljanska preparandija je isto tako bila vrlo popularna među krajiškim stanovništvom, a ona je obučavala kandidate za nadučiteljsko zvanje. Vojna krajina je kasnije obvezala sve polaznike pedagoških tečajeva u inozemstvu čije školovanje je ona financirala da moraju službovati u graničarskim školama najmanje deset godina (Martinović, 1912, 264).

Nakon završenih tečajeva učitelji su kontinuirano bili provjeravani te su morali iznova obnavljati svoje znanje. Učiteljima je školska komisija, preko odabranih ravnatelja, postavljala pitanja koja se odnose na odgajanje, školsku disciplinu te praktično obrađivanje predmeta. Pisane elaborate učitelji su preko satnije slali nadučiteljima ili ravnateljima realki na provjeru. Pitanja su se zadavala na njemačkom i hrvatskom jeziku (Martinović, 1912).

Primjeri takvih pitanja su:

- „1. Iz koliko delah sastoji jezikoslovje (obuka u slovnici) i kako se imade isto u pogledu novog obučavanja obdelavati?*
- 2. Kako se učitelj iz perve slovničke čitanke na štivu 63 „Bog je sve mudro odredio“ deci stvarnu i slovničku obuku predavati?*
- 3. Što se imade učitelj u voćnjaku (učioni voćakah) od meseca listopada do sverhe veljače sve pobrinuti (skerbiti) i k čemu mladež upućivati?*
- 4. Šta imade učitelj preko zime s pčelami činiti, ikoje med davajuće sadovje i bilje nahodi se ili dolazi u okolici i u koje vreme?“* (Martinović, 1912, 333).

4. PUČKO UČITELJSTVO U VOJNOJ KRAJINI

Vrlo važan događaj za povijest hrvatskog školstva jest održavanje prvih općih hrvatskih učiteljskih skupština na kojima su sudjelovali predstavnici školstva iz i Civilne Hrvatske i Vojne krajine. Skupštine su održane s ciljem poboljšanja općeg školstva u čitavoj Hrvatskoj. Ondje su gostovali i stručnjaci izvan domovine koji su doprinijeli značaju održanih skupština. Prva opća hrvatska učiteljska skupština je održana u kolovozu 1871. godine u Zagrebu. Toj skupštini je prisustvovalo više od tisuću učitelja koji su razgovarali o mogućim poboljšanjima i uređenju pučkih škola. Za vrijeme skupštine je održana i izložba učila. Druga opća hrvatska učiteljska skupština održana je u Petrinji 1874. godine sa središnjom temom organizacije permanentnog stručnog usavršavanja učitelja. Nakon ove skupštine počelo je osnivanje Kotarskih učiteljskih društava koja preuzimaju ulogu nositelja stručnog usavršavanja učiteljskog kadra. Treća opća hrvatska učiteljska skupština održana je 1878. godine u Osijeku, a bila je pretežno teorijske naravi. Na tim skupštinama je hrvatsko učiteljstvo odalo značajno priznanje dvama učiteljima brodske pukovnije – Ivanu Filipoviću i Mijatu Stojanoviću, postavljajući ih za predsjednika i prvog potpredsjednika održanih skupština (Munjiza, 2015). Po zakonu iz 1871. godine okružja su bila obvezana organizirati vlastite učiteljske skupštine. One su obično trajale po tri dana, a za Brodsko okružje održavane su u Vinkovcima. Prva okružna učiteljska skupština u Vinkovcima je održana 1872. godine (Martinović, 1912, 391-408).

Prije propisa iz 1871. godine održavale su se kotarske učiteljske skupštine na kojima se raspravljalo o stanju pučkih škola i o mogućnostima njihova napretka. Vrlo važna bila je kotarska učiteljska skupština održana u Vinkovcima 1849. godine kada je osnovano učiteljsko društvo *Lipa* po uzoru na slično udruženje u Češkoj. Uz nju je važna i učiteljska skupština za hrvatsko-slavonsku Vojnu krajinu koja se održala u Petrinji 1850. godine s ciljem unaprjeđenja školstva putem modernizacije pedagoških metoda, rada i udžbenika. Za školstvo u zapadnom Srijemu je vrlo značajno *Učiteljsko društvo broskog okružja Vinkovcih* osnovano 1871. godine te *Učiteljsko društvo upravnog kotara županjskoga* (Tkalac, 1973).

Stupanjem na snagu propisa koji su primorali općine na otvaranje škola u svakom mjestu dolazi do velike potražnje za učiteljskim kadrom kojeg je masovno nedostajalo. Stoga su na učiteljska mjesta postavljani isluženi časnici i dočasnici (mahom pisari, stražmeštri, kaprali i sl.), obrtnici koji su bili pismeni (krojači, kovači, mlinari) te pismeni seoski mladići. Uz pismenost su ostali uvjeti bili minimalni – tražilo se skromno poznavanje glazbe, pjevačko umijeće te eventualno odgovaranje na pitanja iz katekizma. Primani su i kandidati koji su bili loši u tome jer

se smatralo kako će se tijekom službe dodatno obrazovati. Tražilo se glazbeno znanje jer je učitelj vrlo često obavljao i ulogu orguljaša i kantora u župi. Raznolikost zanimanja iz kojih su dolazili budući učitelji može se iščitati iz Tablice 2. (Martinović, 1912):

Tablica 2. Zanimanja⁹ graničarskih učitelja u brodskoj pukovnici prije njihova namještenja u školi (Martinović, 1912, 303)

IME I PREZIME	PRIJAŠNJE NAMJEŠTENJE	IME I PREZIME	PRIJAŠNJE NAMJEŠTENJE
Josip Kasapović	<i>krajišnik</i>	Marijan Petričević	<i>frajt</i>
Filip Čonkić	<i>učiteljski pripravnik</i>	Marijan Vragolović	<i>krajišnik</i>
Šimo Maričić	<i>stražmeštar</i>	Luka Županić	<i>krajišnik (ped. tečaj)</i>
Ivan Miljević	<i>pisar</i>	Jakob Perger	<i>krajišnik</i>
Martin Lović	<i>krajišnik</i>	Leopold Brunbauer	<i>mlinar</i>
Đuro Ivanetić	<i>kapral</i>	Ivan Đukić	<i>stražmeštar</i>
Pavo Ilakovac	<i>krajišnik</i>	Antun Vunduk	<i>stražmeštar</i>
Nikola Galović	<i>učiteljski pripravnik</i>	Vaso Papulić	<i>kantor i učitelj</i>
Mijo Živković	<i>krajišnik</i>	Antun Đojić	<i>prosti vojnik</i>
Žaverija Matijavec	<i>učiteljski pripravnik</i>	Filip Jerković	<i>provincijalac</i>
Josip Vuksanović	<i>stražmeštar</i>	Đuro Ćušić	<i>c.kr. sanitetski latov u miru</i>
Ilija Uzjak	<i>kramar</i>	Mato Parmać	<i>frajt</i>
Petar Mihić	<i>krajišnik</i>	Gabro Filipović	<i>krojač</i>
Bartol Mihaljković	<i>vice-kapral</i>	Ivan Špoljar	<i>kapral</i>
Martin Vrančić	<i>satnijski pisar</i>	Franjo Franjić	<i>krajišnik</i>

Iz priložene tablice jasno se može iščitati kako velik broj učiteljskih namještenika, uz obrtnike i pismene seljake, dolazi iz vojnog sustava. Zajedno s vojničkim karakterom čitave uprave nad promatranim područjem, ovakav će karakter utjecati na pretjeranu strogoću u odgoju i obrazovanju. Agresivne metode će se dugo vremena zadržati u krajiškim školama usprkos brojnim zabranama od samog vrha vojničke vlasti i preporukama stručnjaka. Znalo se dogoditi da su zbog pretjerane strogoće, iskorištavanja i fizičkog nasilja nad djecom učitelji znali biti otpušteni iz službe. Uz šibanje su vrlo česte kazne bile: klečanje, prepisivanje, diktati, zatvor (*rešt*), *zatvor u gvozdju*. Vrlo čest slučaj je bilo i iskorištavanje učenika za obavljanje privatnih poslova iako je to vojna komanda strogo zabranila. To su sve bili znaci nedostatka kulture i morala te ljubavi prema

⁹ U tablici su istaknuta (podebljana) zanimanja koja dolaze iz vojnih redova

zanimanju (Martinović, 1912, 100). Koliko su prvi učitelji bili nekvalificirani za obavljanje učiteljske službe govori *Popisna tablica* iz 1777. godine koju donosi Martinović (1994, 90-96):

Tablica 3. Osobine graničarskih učitelja u zapadnome Srijemu prema „Popisnoj tablici postojećih trivijalnih škola iz 1777. godine“ (iz članka Ivana Martinovića – Napredak 1925.-1926.)

MJESTO	IME UČITELJA	OSOBI NE
Nijemci	Ivan Györy	<i>Srednjih sposobnosti i manje revnosti za obuku. Udaljio se od nove metode, a to je znak, da nema pravog pojma o njoj. Vrlo je nemaran, vladanja je dobra.</i>
Županja	Ivan Grasberger	<i>Ima dobre talente, ali manje marljivosti za vršenje učiteljske dužnosti. Vladanje je ponešto prikorno.</i>
Cerna	Franjo Barkhart	<i>Ima uz dobru sposobnost i osobnu marljivost u svojoj učiteljskoj službi, a u vladanju je bez mana.</i>
Ivankovo	Tomo Gnädigsfeld	<i>/ (nedavno namješten)</i>
Babina Greda	Mijo Blosch	<i>Ima dobre talente, ali premalo marljivosti da temeljito obučava mladež po novoj metodi, što se odnosi i na čudorednost, u čemu je učitelj sa svojom mladeži još daleko zaostao.</i>
Privlaka	Franjo Blasnik	<i>Srednjeg je talenta, ali je marljiv u obučavanju. Nešto se udaljio od metode, obećava, da će se trsiti da postigne pravi dojam i po njemu će se ravnati.</i>
Otok	Franjo Nitsche	<i>Ima izvrsne talente i marljivost u svojem obučavanju. Vrlo je dobra vladanja i zaslužuje osobitu pohvalu zbog svoje revnosti.</i>
Vinkovci	Đuro Stöckel	<i>Ima srednje talente, malo revnosti kod svog obučavanja, tvrdoglav je, izbjegava obučnu metodu i ne će da primi opomenu.</i>

U Tablici 3. zamjećujemo kako je većina učitelja tada bila nemotivirana i netaletrirana za rad s djecom. Uz nužde zbog koje su primljeni na službu takvo ponašanje su uzrokovali i vrlo loši uvjeti zaposlenja te loš ugled ovoga zanimanja. Učitelji su se prehranjivali obrađujući zemlju koju su dobivali od crkve ili općine, a plaću vrlo često nisu niti dobivali. Stoga su bili primorani obavljati i druge poslove, kao što je rad na poljoprivredi ili u ugostiteljstvu, te usputne službe kao što su npr. orguljaška, pjevačka, zvonarska i bilježnička ili pisarska jer najčešće osim župnika i učitelja nitko u selu nije znao pisati (Martinović, 1912, 201). Učitelji koji su se odlučili oženiti morali su imati dozvolu vojnih vlasti, a ta se dozvola teško dobivala. S obzirom na to da je položaj učitelja bio vrlo nezahvalan, bilo je očekivati kako će se maleni broj ljudi odlučiti za to zanimanje. Zato su na mjesto učitelja često dolazili neobrazovani i nemotivirani ljudi koji su taj posao prihvaćali iz puke nužde (Martinović, 1912, 218;219).

Prepreke koje su učiteljima otežavale ili u potpunosti onemogućavale odgojno-obrazovni rad bile su brojne, pa su učitelji vrlo često morali samostalno pronalaziti rješenja za njih jer je školski sustav Vojne krajine bio vrlo neosjetljiv za postojeće učiteljske probleme. Tome svjedoči izvadak iz Napretka objavljenog 1861. godine: „*Učitelju smeta i prieti u rješavanju njegove zadaće često: 1. Domaće odgojenje mladeži; 2. Neuredno polaženje škole po mladeži; 3. Oskudica u učevnih sredstvih. 4. Često i nedovoljno izobraženje učiteljevo. 5. Kad mu dotični najbliži pretpostavljeni skrb i pomoć za učionu i u djelovanju njegovu uzkrate. 6. i 7. Njegovo zapostavljanje i zločesto nagradjivanje za sav njegov trud*“ (Truhelka, 1861, 553).

Ove su okolnosti utjecale na srozavanje učiteljskog statusa koji ni prije nije bio izrazito značajan. Svi su tada uzimali za pravo kritizirati i nadgledati učitelje što je utjecalo na nepopularnost učitelja kod lokalnog puka. „*Tako i pop i častnik, i trgovac i zanatnik, i ratar, i muško i žensko, i staro i mlado, osobito u sadašnje vrijeme napada na učitelja, bez koga ipak nemože nitko postati ono što jest (...) svako ti to zna propisivati dužnost za učitelja, rešetati mu ponašanje, kontrolirati svaki korak, mjeriti, vagati, procjenjivati mu posao. I tu se zasvjedočava starodrevna poslovice iz poganskih vremena: „Koga su god bogovi mrzili, učinili su ga pedagogom*“ (Stojanović, 1880, 185). Ističe se kako u to vrijeme ni sami učitelji sebe ne poštuju: „*Malo nas uvažava dostojno stališ učiteljski, nego skoro svatko natoč radi na tom, da učitelja okleveta, ozloglasi, ponizi, poništi. Tako postupajući nećemo doći do valjanih učevnih sila za naše pučke učione*“ (Stojanović, 1880, 186).

Najizraženiji negativni stavovi, pa sve do preziranja i zlostavljanja učitelja, dolazili su iz časničkih redova. Školstvo je bilo pod izravnim nadzorom vojnih vlasti, pa su časnici imali potpunu kontrolu nad učiteljskim staležom i njihovim djelovanjem. Tako se vrlo često događalo da su vojni nadzornici znali u učionicama pred djecom ili samim pučanstvom kažnjavati učitelje te ih izrugivati ako su loše odradili svoj posao. Ponekad ni to nije bio razlog, već su se časnici, pa i dočasnici, mazohistički i častohlepno izživljavali nad školskim djelatnicima demonstrirajući svoju moć. O učiteljskom statusu govori i činjenica da su školski djelatnici morali tražiti dozvolu za ženidbu ili ponuditi ženidbenu jamčevinu pukovnji. Tomu se pokušava stati na kraj brojnim zabranama i propisima, ali je takav običaj dugo ostao uvriježen u graničarskim školama. Kako bi se sačuvao učiteljev ugled, dopušteno je učiteljima da se požale komisiji ili zapovjedništvu ako ih je netko ponizio ili kaznio batinama (Martinović, 1912, 100). Uz to, odlučeno je kako će se javno nagrađivati izvrsni učitelji kako bi im podignuli dostojanstvo te na taj način i status u društvu. „*Učitelj je u najmanjoj pučkoj učionici, ako je muž na svome mjestu, tako je važna osoba, kao makar koji načelnik grada ili popečitelj kojegod države. Brez učitelja neima, borme, ni popečitelja.*“ (Stojanović, 1880, 88). S vremenom će učiteljski status rasti, a tomu će značajno

doprinijeti odredbe koje ih svrstavaju u činovnički stalež. Tako su učitelji bili lišeni noćne straže i vojničke obveze, plaće su im bile izjednačene s ostalim krajiškim časnicima i činovnicima, a za svoj dugogodišnji rad bili su nagrađivani mirovinom (Tićak, 1880, 14).

Materijalni položaj učitelja je bio dugo vremena neriješen ili nejedinstveno riješavan. Većina učitelja nije mogla živjeti samo od učiteljske plaće pa su dodatno dobivali prihode u naturi (ogrjev, hranu i sl.) i novcu, darovima roditelja i djece, novčanim naknadama za različite crkvene aktivnosti, svatovske čestitke, pisanje pisama te ponekad i muziciranje u gostionicama i sličnim prostorima prilikom crkvenih godova, vjenčanja i sl. Zbog svih tih obveza odgojno-obrazovni rad je znatno trpio. O siromaštvu prvih učitelja govori i činjenica da su išli jesti svaki dan u drugu kuću (zadrugu). Učiteljske su plaće (*beriva*) bile vrlo mizerne, a varirale su od 12 do 180 forinti, a vrlo često su učitelji radili bez ikakve naknade. Zbog toga su učitelji vrlo često napuštali svoje zvanje. „*Učiteljsko zvanje, koje se visoko cijeni samo onda, kad se govori o zadaći pučkog učitelja, koju treba da vrši u korist domovini, ne cijeni se tako, kad se govori o plaćama učitelja. To je razlog što neki ostavljaju svoje zvanje, pa traže drugu unosniju i udobniju službu. Prolistao sam dosta starih spisa, pa nigdje ne nadjoh ubilježeno, da je koji stalno i dobro namješteni činovnik napustio svoju službu i posvetio se iz ljubavi zvanju pučkih učitelja*“ (Martinović, 1912, 214).

Vrlo je zanimljiva i priča o učitelju iz Gradišta zabilježena u *Povijesnim crticama o školstvu brodske pukovnije i broskog okružja*: „*Općina Gradište čekala je na učitelja, koga su joj bili obećali, pa kad ga nije mogla dočekati, onda je sklopila ugovor s mlinarom Leopoldom Brunbauerom, koji je tako bio prvi gradiški učitelj. Brunbauer se prevario i počeo učiteljevati misleći valjda, da će mu u školi ići bolje, nego na vodenici, gdje je trebalo klepati teški kamen i nositi pune vreće. Kad se pak uvjerio, da kao učitelj nema ni brašna, ni novaca, pa kad mu se uz to i punica stala groziti, da će ga istjerati iz kuće, ako se nanovo ne lati zanata, onda je počeo moliti i zaklinjati oblast, da ga riješi učiteljske službe držeći valjda, da je bolje biti majstor u punoj kući, nego učitelj u praznoj kući*“ (Martinović, 1912, 299-300).

S razvitkom školstva dolazi i do poboljšanja učiteljskog statusa i platnog razreda, pa su 1870-ih godina pučki učitelji počeli minimalno dobivati 300, a podučitelji 200 forinti na godinu, a uz to su dobivali i dodatnih 100 forinti za stan ili stanarinu te ogrjev. Na selu je učitelj imao pravo na vrt i staju, te su vrlo često učitelji uživali i određeni doplatak sa stjecanjem radnog staža (Martinović, 1912, 100).

Uz vrlo niske plaće, uvjeti u kojima su učitelji živjeli su bili vrlo loši što je također utjecalo na nepopularnost ovog zanimanja. U početku su učitelji živjeli u nekoj seljačkoj kući (zadruzi) ili samoj školi, tj. učiteljskom stanu. Učitelji koji su bili smješteni po kućama su vrlo često bili primorani obavljati sve poljoprivredne i druge obveze s drugim ukućanima. O lošim uvjetima u

početnim školskim zgradama može posvjedočiti bilješka iz Kanonske vizitacije 1811. godine za Bošnjačku školu:

„Učiteljeva kuća zajedno sa školskim zemljištem je jako sužena jer se cijela zgrada sastoji od dviju sobica, jedne kuhinjice i školske sobe ili same škole. To nema nikakve proporcije jer je tako tijesna da jedva može primiti 37 djece. Što se odnosi na zemljište i ujedno na učiteljevu kuću, postoji jedno dvorište, ali malo, s malim kuhinjskim vrtom, za ručnu potrebu. Sva ograda je loša te je jedino smočnica zajedno sa svim zgrada donekle dobra, staja je jednostavna i blizu rušenja, kao i kokošinjac, dok je općina na sebe preuzela obvezu održavanja. Školska soba ne može biti čista zbog toga što nema donji pod. Doduše bila je snabdijevana potrebnim klupama za potrebu mjesta, ali su većinom već rasklimane, a znatnim djelom i pokidane. To se isto treba shvatiti i za katedru i za ploče itd“ (Sršan, 2009, 177).

Takva je situacija sa školskim zgradama bila očekivana jer su općinske vlasti i starješine bile skeptične prema propisanoj „novotariji“ kao što je škola pa su je vrlo slabo financirali ili marili o njoj. Satir o tome svjedoči: *„Naši stari nisu pisat znali, Al su bolje, neg' mi sad, stajali“* (Relković, 1779, 31). Imati i školsku zgradu u to vrijeme bio je popriličan napredak, jer je većina tadašnjih vojnokrajinskih mjesta obuke održavala u općinskim stražarnicama ili mrtvačnicama. Stražarnice su bile tamne i vrlo trošne, a mrtvačnice osamljene na kraju sela. Bile su to male, niske drvene zgrade s jednom prostorijom, a s obzirom na to da se nisu vrlo često upotrebljavale, služile su kao prve učionice. Ponekad je bio slučaj da su vlasti unajmljivale privatnu kuću za održavanje nastave (Martinović, 1912, 300). Krajem 18. stoljeća izdana je zapovijed kako se u svim selima ima izgraditi škola s pripadajućim učiteljskim stanom. Prve su škole bile male drvene zgrade s istrošenim drvenim namještajem koji su izradili lokalni seljaci. Klupe su bile vrlo neudobne te vrlo često klimave, a negdje ih nije ni bilo pa su djeca svoje pisanke, knjige ili pločice držala u krilu. S vremenom se ta situacija mijenjala pa su veća i bogatija sela gradila zidane školske zgrade koje su mogle primiti veći broj učenika. Školski namještaj i nastavna sredstva propisala je vojna komanda pa su učenici dobili adekvatan odgojno-obrazovni ugođaj. Uz to je većina škola imala i knjižnicu s potrebnom literaturom za učenike i učitelje (Lunka, 2019, 263).

5. ZNANJA I KOMPETENCIJE GRANIČARSKIH UČITELJA

U počecima sustavnog obrazovanja učitelji su bili izrazito potkapacitirani za odgojno-obrazovni rad jer nisu stjecali za te aktivnosti nikakvu obuku. Raspolagali su s vrlo oskudnim znanjem, a motivacija za rad s djecom je bila vrlo niska. Učitelji su većinom tek nakon stupanja u službu stjecali osnovna znanja potrebna za rad s djecom te se samostalno unaprjeđivali. Rad s djecom je pred njih postavio brojne zadatke i probleme koje su oni morali brzo i učinkovito riješiti. Tako je iskustveno učenje postalo temelj za daljnji odgojno-obrazovni rad. Napredovanjem školstva, dolazi do sustavnog i ciljanog obrazovanja učiteljske struke pa su nastajali strogo definirani sadržaji koje su učenici morali usvojiti i kompetencije koje će steći. Za posao učitelja nije dovoljno samo znanje već je potreban istinski talent i urođena ljubav za pedagoški rad. U narednim odlomcima nalaze se znanja, vještine i vrijednosti koje su učitelji morali imati prema propisanim školskim zakonima i uredbama, ponajprije iz *Sustava početnih škola* iz 1845. godine i *Propisa o nastavi u pučkim učionah vojne Krajine* iz 1871. godine, a to su: poznavanje sadržaja i metoda podučavanja, višejezičnost, vjerski odgoj i ćudoređe, znanje iz gospodarskih djelatnosti, vojnički odgoj i obuka, tjelesni odgoj i zdravlje, glazbeno znanje, ručni rad i rukotvorenje, vođenje dokumentacije, osobni ugled, pedagoški takt i rad s gluhonijemom i slijepom djecom.

5.1. Poznavanje sadržaja i metoda podučavanja

Temeljna znanja koja su učitelji u početku morali steći bila su vrlo banalna, a većinom je to bila pismenost te elementarno poznavanje glazbe. No, s vremenom će ti zahtjevi postajati sve složeniji, a učitelji će se morati dokazati poznavanjem širokog spektra znanja i vještina. Institucionaliziranjem obrazovanja učitelja dolazi do propisivanja sadržaja kojeg učitelj mora usvojiti za rad u školi, a to su: *nauka vjere, pedagogika s praktičnim vježbama, nastavni jezik, zemljopis, povijest i pouka o domaćem ustavu, matematika i geometrijsko crtanje, prirodopis, fizika, gospodarstvo s osobitim obzirom na svojstva tla u vlastitoj zemlji, kaligrafija, crtanje prostom rukom, glazba s osobitim obzirom na crkvenu glazbu i gimnastika* (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 149-154; 208; 319-323; 369). Kako bi što bolje prenosili stečena znanja i vještine nužno je bilo poznavati propisane metode poučavanja od kojih je dominantna bila Felbigerova (normalna ili saganova) metoda. Također, učitelji su morali biti vješti u radu s nastavnim pomagalicama kako bi učenicima što zornije predstavili sadržaj koji trebaju usvojiti. Iako je učiteljima bila dostupna brojna literatura koja nudila sadržaj i metode poučavanja, vrlo važno je

bilo da je učitelj dovoljno učen i sposoban kako bi ju kvalitetno iščitavao, shvatio i u praksi primijenio (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 59).

5.2. Višejezičnost

Jedna od glavnih zadaća seoskih škola u Vojnoj krajini bila je učenje njemačkog jezika, a materinji jezik je vrlo često bio zanemarivan. Događalo se ponekad da djeca nisu uopće razumjela što učitelj govori jer su u počecima odgojno-obrazovni djelatnici bili većinom njemačke nacionalnosti koji nisu poznavali hrvatski jezik, a dolazili su iz vojnih redova (Tićak, 1880, 12). Upravo o takvoj situaciji govori ulomak kanonske vizitacije iz 1782. godine za Župu Cerna: „...pronašli smo dječake koji ne znaju njemački jezik, a opskrbljeni su samo njemačkim katekizmima. Iz njih recitiraju ono što nauče napamet, no ne znaju prevesti na svoj pučki govor. Ali ni učitelj im ne može nikako protumačiti, budući da je Nijemac te ne zna hrvatski jezik“ (Sršan, 2009, 5). Službeni činovnički i vojnički jezik u Vojnoj krajini je bio njemački, a s obzirom na to da je jedna od zadaća školstva bila stvaranje budućih vojnika i činovnika, logična je bila dominacija njemačkog jezika u školama. „Bilo je vazda vrijednih svećenika, koji su htjeli da se kod nas Bog slavi narodnim jezikom, a bilo je valjda opet učitelja, koji su htjeli, da se djeca posvuda ističu kao pravi mali ponijemčeni djaci, pa da i u crkvi pjevaju njemačke pjesme“ (Martinović, 1912, 129). Postojale su različite metode naukovanja njemačkog jezika u školama (diktati, prevođenje i sl.), a učenje se nastojalo dodatno olakšati i učeničkom knjižicom po nazivom *Slavonisch-deutsches Namenbüchlein* koja je propisana za sve učenike nižih razreda (Martinović, 1912, 344). Uz njemački jezik je bilo potrebno i poznavanje latinskog jezika zbog lakšeg iščitavanja i razumijevanja sakralne literature. Učitelji su morali vrlo često obučavati osnovnim načelima latinskog jezika mladiće plemićkog podrijetla čiji su roditelji ustanovili sjedište u selima te nadarene učenike kako bi ih pripremili za daljnje školovanje u latinskim školama (Martinović, 1912, 99).

5.3. Vjerski odgoj i ćudoređe

Vrlo važna zadaća svake škole bio je vjerski i ćudoredni odgoj učenika. Stoga su učitelji u svojoj nastavi i svojim ponašanjem trebali savjesno paziti na to da ne oslabe religioznost svojih učenika, već da ju koliko mogu, osnažuju i jačaju. Prva točka *Propisa o nastavi pučkih učionah vojne Krajine* iz 1871. godine kaže: „Pučkoj je učioni zadaća, da djecu ćudoredno religiozno

odgaja, da njezinu umnu djelovnost razvija, da joj potrebna daljnjemu obrazovanju za život znanja i umještine pribavlja i da bude osnovnom uzgajanju čestitih ljudi i članovah obćega zajedinstva“ (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 337). Učitelj je stoga morao stvoriti moralno čistu atmosferu u školi kako bi djecu odgajao prema svim moralnim i vjerskim pravilima. Svaki školski dan je kretao i završavao molitvom, a učitelj je poticao učenike na ispovijed, slao ih u crkvu te svojim primjerom uz župnika, postao odgojiteljem i vjeroučiteljem. Kako bi se to valjano odvijalo bile su česte katehizacije, tj. vizitacije župnika u školi. Tijekom vizitacije je posjetitelje ocjenjivao učenike i učitelja te nudio savjete iz ćudorednog ponašanja (Martinović, 1912, 197).

O važnosti ove učiteljeve zadaće svjedoči i ulomak iz Napretka: *„Njihova je sveta zadaća, nevinu mladež, ne samo u školskih ućevnih predmetih kao življu svakoga daljnega izobraženja dosliedno duhu vremena obučavati, nego ju i nabožno i ćudoredno odgojivati. Mogu li učitelji tu zadaću riešiti, ako sami u neslogi, daklem u protuslovju napram svojoj zadaći živu. Ako igdje, a to međju učitelji mora sloga vladati; jer će onda samo učitelji dobrim primjerom moći svojim ućenikom prednjaćiti. „Slogom rastu i male stvari, a nesloga sve pokvari“* (K.F., 1861, 33).

5.4. Znanje iz gospodarskih djelatnosti

Većina polaznika u školama Vojne krajine bila su seoska djeca pa su i nastavni programi bili prilagođeni socio-ekonomskom statusu ove populacije. Kako je u ruralnim područjima egzistencija ovisila o zemljoradnji i gospodarstvu mnogo pažnje je u prvim seoskim školama bilo pridavano upravo tim sadržajima. Od samih početaka školstva na ovim područjima spominju se školski vrtovi (*Schulplantage*) kao obvezni element svake općinske škole. Na taj se način značajno podizala razina voćarstva i vrtlarstva u Vojnoj krajini (Tićak, 1880, 26). Još 1788. godine je izdan naputak za gospodarstvo pod nazivom *Anleitung zur Landwirtschaft* koji je služio kao osnova učiteljima za podučavanje gospodarskih djelatnosti. On je propisivao kako je potrebno učenike voditi u polja i vrtove kako bi egzemplarno usvajali poduku iz gospodarstva (Martinović, 1912, 231). Mladež se podučavala hranjenju stoke u štalama te napuštanju i odstranjivanju ugara i pašnjaka (*livadarstvu*). Jednako kao vojna obuka vojnim je vlastima bila bitna i gospodarska obuka kako bi to područje i gospodarski ojačalo. *„...izašla naredba, kojom se učiteljima toplo preporučuje, da ućenicima u srce usade, da je za njih poljodjelstvo i gospodarstvo najpotrebnija i najznatnija zabava, pa ako to krajišnik valjano vrši, služi mu na čast i slavu kao i vojništvo“* (Martinović, 1912, 197).

Općinske su vlasti započele izgradnju školskih vrtova i rasadnika kako bi se učenike obučilo o voćarstvu, vinogradarstvu i povrtlarstvu. Školski vrtovi su služili ućenicima kao pokusni

vrtovi gdje su zajedno s učiteljima sadili, orezivali, zalijevali, promatrali, ubirali plodove i sl. Vrlo važno je bilo kalemljenje tj. oplemenjivanje voćaka, koje su svi dječaci morali usvojiti. Škola je uz vrt posjedovala i priručne alate kao što su nožići, pilice, škare, *ašove* (štijače), motike, grablje i tačke. Od najčešćih kultura koje su u školskim vrtovima nicala, bile su jabuke, kruške, orasi, trešnje, šljive, breskve, marelice, dunje, bobičasto voće te danas slabo poznate *mušmule* (Škuljević, 2013, 31).

Krajiška je uprava 1776. godine u nastavni sadržaj otpočela uvoditi pčelarstvo kao važnu poljoprivrednu granu. Uz med koji se koristio kao osnovno sladilo pčelarstvo je nudilo i proizvodnju voska koji je služio za osvjetljavanje te laštenje kožnog remenja korištenog u vojne i poljoprivredne svrhe. Iz toga se da zaključiti kako je *pčelogojstvo* bilo uvelike isplativo i korisno. Stoga je vojna vlast poslala delegate koji su prolazeći graničarskim selima, učili puk suvremenom pčelarstvu te ga uvrštavali u školske sadržaje. Uz školske vrtove su počeli nicati i pčelinjaci, a pukovnija je najboljim učenicima iz pčelarstva poklanjala po jednu maticu s košnicom. U tu svrhu je tiskana i korisna literatura *Vjecsni uvod u gojenje pcselah za potribovanje vojnicških Krainah*, te je pčelarstvo do sredine 19. stoljeća postalo gotovo nezaobilazna obuka u pučkim školama i opetovnicama (Martinović, 1912, 230).

Počekom 19. stoljeća započelo je uvođenje i svilogojstva u školstvo Vojne krajine. Pokušaji vojnih vlasti da se svilarstvo uvede u graničarski život seže još u 18. stoljeće kada su izdavane naredbe o sadnji dudova u seljačkim zadrugama jer je svila postizala visoku cijenu. Djeca su bila primorana brati dudov list i hraniti gusjenice dudovog svilca. S vremenom su uz škole nicali i dudinjaci, a učitelji su dobivali literaturu na njemačkom jeziku po kojoj će učiti svilarstvo – *Über die Seidenzucht*. Zbog toga što se svilarstvo silom poticalo od strane vojnih vlasti, ono se kao gospodarska grana nije dugo održalo na prostoru Vojne krajine (Martinović, 1912, 231).

5.5. Vojnički odgoj i obuka

Osnovna svrha postojanja izdvojenog vojnokrajiškog područja bilo je stvaranje neiscrpne vojne sile koju je Monarhija tijekom čitavog njenog postojanja neštedljivo crpila. Stalna potreba za vojnicima te vojna uprava nad Vojnom krajinom utjecala je na oblikovanje školstva koje je za cilj imalo stvaranja poslušnog seljaka-vojnika. Korištenje vojnih metoda u odgojno-obrazovnom procesu bilo je vrlo zastupljeno, a najčešće su to bile metode kažnjavanja i održavanja bespogovorne discipline. Za učenike je u graničarskim školama domoljublje bilo jedno od najvažnijih vrijednosti u životu, a biti vojnikom golema čast. Takve stavove su im učitelji bili dužni promovirati tijekom školovanja (Tićak, 1880, 24). Najočitiiji primjer utjecaja militarizacije

školstva jest predmet predvojničke obuke koji je bio zastupljen i obvezan u svim školama. On je za cilj imao upoznati mladež s vojničkim zvanjem, olakšati vježbe u egzerciranju¹⁰ kada mladići stupe u vojsku te poboljšati tjelesne predispozicije - jačanje tijela i usavršavanje tjelesne koordinacije. Zajedno s učiteljem je taj predmet vodio mjesni podčasnik pod nadzorom satnijskog časnika. Obuka se odvijala zimi u prostranim školskim prostorijama, a ljeti u školskome dvorištu u trajanju više od pola sata. Za vojničke vježbe koristile su se drvene puške kojima su baratali snažniji dječaci te drveni štapovi za mačevanje koje su izrađivali satnijski tesari. Za te su vježbe učenici morali biti posebno odjeveni pa su tada nosili lanene košulje i hlače te plave kapice koje su sami mogli izraditi (Tićak, 1880; Martinović, 1912).

5.6. Tjelesni odgoj i zdravlje

Krajiški učitelji su morali brinuti i o pravilnom psihičkom i fizičkom razvoju djece. S obzirom na vojnički karakter cijelog područja vrlo važnim se smatrala zdrava i umjerena prehrana, odmor i opuštanje vježbanjem tijela, tj. razgibavanje na svježem zraku. Učitelji su morali brinuti i o higijeni svojih učenika kao i čistoći odijela u kojem su dolazili u školu. Stoga je zakonima propisano kako svaka škola mora imati i gombališta¹¹. Također, kao svojevrsna nagrada učenicima bilo je dodatno vrijeme za aktivnosti na otvorenom, dok su se oni lijeni ili neposlušni izdvajali iz zajedničkih igara i razgibavanja. Vrlo je važno naglasiti kako je tjelesni odgoj nužan za održavanje discipline te kasnije služenje u vojsci (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017). Vojne su vježbe dugo vremena bila dobra zamjena gimnastici koja je 1868. godine u Vojnoj krajini uvedena kao obvezan školski predmet. Od tada graničarski učenici vježbaju *turnovanje*¹² u svim školama (Martinović, 1912, 341).

5.7. Glazbeno znanje

Vrlo važno za učitelja u to vrijeme bilo je posjedovanje glazbenih vještina jer su učitelji tada obavljali dužnost organista i kantora što je kasnije i ozakonjeno 1784. godine propisom koji kaže kako svaka općina koja ima orgulje u crkvi mora s lokalnim učiteljem surađivati te mu valjano platiti njegove usluge (Martinović, 1912, 100). Učitelji su svojim glazbenim znanjem vrlo često zarađivali dodatni novac svirajući u gostionicama ili kakvim slavljima, što će kasnije biti strogo

¹⁰ Vježbanje, najčešće s oružjem

¹¹ Vježbalište, otvoreni prostor za izvođenje vježbi

¹² Gimnastiku

zabranjeno. Učitelji su glazbeno obrazovanje stjecali kasnije i u preparandijama učeći pjevanje (*pojanje*) te sviranje violine, glasovira, gusli i orgulja s posebnim naglaskom na crkvenu glazbu. To je bilo nužno jer su učenicima u pučkim školama morali pružiti osnovno glazbeno obrazovanje. Vrlo čest slučaj je bio da su učitelji osnivali učeničke zborove i postajali njihovim zborovođama (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 21). U kanonskoj vizitaciji iz 1811. godine za Drenovce se može pronaći kako „*Osim spomenutih školskih predmeta mladež uči i propisane pjesme te pjeva za vrijeme službe Božje, kako ove tako i druge različite pjesme iz male knjige zvane „Bogoslovica“*“ (Sršan, 2009, 127).

5.8. Ručni rad i rukotvorenje

Vrlo važan dio odgojno-obrazovnog procesa bio je i ručni rad koji se razvojem školstva sve više provodio u temeljnom obrazovanju. Poduke iz ručnog rada u počecima su držale učiteljske supruge koje su učenice učile šivanju, pletenju, vezenju i sl. te davale osnovnu obuku iz kućanstva. Kasnije će to postati propisano gradivo za sve djevojačke škole (Martinović, 1912, 102). Za dječake su učitelji održavali i neformalnu obuku iz praktičnog rada i podučavali o osnovnim vještinama u izradi različitih primjenjivih predmeta pa su i sami morali biti vješti u tim aktivnostima (Martinović, 1912, 230-232). U hrvatske škole se pokušao uvesti i slöjd, koji je preuzet iz Švedske, a podrazumijevao je vrstu umjetničkog ručnog rada u kojoj predmet mora imati upotrebnu korist i umjetničku vrijednost. Učitelji su otpravljani na tečajeve slöjda kako bi se ta praksa uvriježila u pučke škole. S obzirom na to da je bio vrlo skup te zahtijevao nabavu specijalnih alata i materijala slöjd nije zaživio u graničarskim školama (Munjiza, 2009).

5.9. Vođenje dokumentacije

Prvim graničarskim učiteljima je velik problem predstavljala birokracija državnog, odnosno vojnog aparata. Propisi su bili vrlo strogi i moralo ih se slijepo poštovati. Poseban problem predstavljala je besmislena dokumentacija koja je vrlo često bila kreirana od činovnika izvan učiteljske struke, a koju su učitelji morali ispunjavati i podnositi vojnim vlastima. Zbog velikih troškova tiska do druge polovice 19. stoljeća nisu u svim školama postojali tiskani pedagoški obrasci, već su ih pravili, crtali i ispisivali sami učitelji gušćjim perom (Landeka, 2005, 121). U školsku dokumentaciju tada su pripadali zakonom propisani školski imenici, dnevници i matične knjige i sl. Kasnije se obveza učitelja proširila i na vođenje školske knjižnice koju je svaka

škola morala imati, a ona se sastojala od učiteljskih i učeničkih knjiga te stručnih i dječjih časopisa na koje su škole bile pretplaćene (*Napredak, Smilje, Hrvatska pčela, Službeni glasnik* i sl.). Učitelji su vrlo često uz podučavanje sakupljali i različite narodne pripovijetke, poslovice i mudrosti te tako čuvali i obogaćivali narodnu baštinu (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 370).

5.10. Osobni ugled

Učiteljsko zvanje u početku nije bilo cijenjeno pa su se učitelji s vremenom morali izboriti za svoj status, pa je držanje do vlastitog ugleda bila obveza svakog učitelja. Razloga za to bio je pružanje primjera valjanog i dobrog vladanja svojim učenicima, stoga su učitelji morali brižno paziti na vlastito ponašanje da ne bi bilo kakvim postupkom narušili svoje dostojanstvo. U ophođenju s djecom, s njihovim roditeljima te drugim pučanima i uglednicima u selu učitelji su morali uvijek biti profesionalni i mudri. Na taj su način mogli očuvati autoritet u svojoj sredini i održavati cijenjeni status državnog namještenika. Učiteljski ugled uporno je narušavan postupcima njihovih nadziratelja, časnika i dočasnika, ali se i tome stalo na kraj zakonskim odredbama. Zakon je s vremenom zabranio učiteljima bavljenje različitim dodatnim poslovima uz odgojno-obrazovni rad, pa oni nisu više smjeli sa svećenikom odlaziti na ukope ili dijeliti sakramente, svirati po birtijama i svatovima te uopće držati gostionice (Martinović, 1912, 139). O tome svjedoči odredba iz Općeg školskog reda iz 1744. godine:

„Premda Mi učiteljima na selu dopuštamo da uz svoju službu u školi mogu imati i drugu časnu djelatnost, ukoliko ta ne narušava njihovu glavnu dužnost, u pogledu gostionica ipak želimo zabraniti da se isti bave obrtom točenja pića čim su dovoljno plaćeni za svoju službu u školi i s time mogu izići na kraj. Ovime to i naređujemo uz prijetnju kazne oduzimanja službe u školi. Jednako tako ne možemo dopustiti da učitelji prigodom crkvenih blagdana, vjenčanja i drugih prigoda muziciraju u gostionicama i sličnim kućama. Stoga i to ubuduće treba biti zabranjeno uz kaznu otpuštanja“ (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 67).

5.11. Pedagoški takt

Jedan od neizostavnih uvjeta za valjano podučavanje djece bio je i pedagoški takt kojeg su učitelji trebali imati i s vremenom ga dodatno oplemenjivati. Iako su učitelji često bili nezainteresirani za podučavanje i rad s djecom, vojnokrajiške su vlasti zajedno s istaknutim pojedincima iz učiteljske struke često ukazivali na nužnost valjanog i čovjekoljubivog ophođenja

prema učenicima u školi. Tomu je bio razlog spoznaja da se za kvalitetno obavljanje učiteljskog zanimanje moraju posjedovati određene urođene ili stečene vrline i vještine.

„Jezgra svijuh učiteljevih dužnostih glede na odnošenje prama svojim učenicom sastoji se u ljubavi, koju mora imati kakogod prama svomu stališu u obće, tako napose prama svojim učenicom. Mora biti oduševljen tom ljubavju, inače neće moći raditi veselo i rado, nego će izpunjavati svoje dužnosti s nategom, silom i mrzko, pod moraš, pak s kakvim uspjehom, to se dade lahko pogoditi. Koga silom natjeraju u crkvu, taj se nemoli Bogu! — Ista ljubav obsežavati mora sve učenike brez Obzira, da li su djeca bogatih ili ubogih roditelj ah, da li gospodska ili prostačka; sve ih je dužan ljubiti učitelj brez svake i najmanje pristranosti, koju kad opaze učenici na svome učitelju, ovaj izgubi sve pouzdanje, pak jao onda i njemu i njegovim učenicom“ (Stojanović, 1861, 133).

U vrijeme formiranja modernog školskog sustava puno se raspravljalo o odnosu između učitelja i učenika, odnosno afektivnom i humanom pristupu prema djeci u školi jer je bilo jasno kako je pedagoški takt neophodan da bi se izbjegle brojne nepravilnosti koje učitelj u svom radu vrlo često čini. To potvrđuje i ulomak iz teksta o egzemplarnom učitelju tog doba:

„Njegov pedagogijski takt čuvao ga je od pogriješaka, koje mi ostali učitelji lako činimo davajući djeci ili odviše ili premalo. Mir, uztrpljivost, konsekvencija i ljubav prema djeci čuvaže ga od nenaravna postupka s istom“ (Zobundija, 1891, 354).

5.12. Rad s gluhonijemom i slijepom djecom

Određeni broj pučkih učitelja trebao je biti osposobljen za rad s gluhonijemom i slijepom djecom jer nisu sva djeca mogla otići u specijalizirane zavode. Stoga je nekoliko učitelja poslano u Beč kako bi se obučili tom zahtjevnom zadatku, na ovom su prostoru za tu djelatnost bili osposobljeni Mijat Riesel i Mijat Stojanović. Oni su se osposobili i radili po tzv. *Czehovoj metodi*, koju je ustanovio F. H. Czech, profesor bečkog učilišta za gluhonijeme. Osnovna zadaća obrazovanja slijepe i gluhonijeme djece bilo je duševno obrazovanje, tj. vjerski nauk (Martinović, 1912, 352). Kasnije će se na preparandijama pripravljati svi učitelji vještinama obuke slijepe i gluhonijeme djece (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 322).

6. UČITELJSKO ZNANJE I VJEŠTINE PRIKAZANE U KANONSKIM VIZITACIJAMA ŽUPANJSKOG I VRBANJSKOG DEKANATA (1782. – 1833.)

Biskupske kanonske vizitacije su rezultat periodičnih posjeta biskupa ili njihovih delegata po župama na području svoje biskupije u svrhu kontrole i detaljnog uvida u stanje župe te davanja mjera za otklanjanje i poboljšanje vjerskog života vjernika. U početku su kanonske vizitacije bile vrlo šture i nestrukturirane, da bi se početkom 19. st. ustalile njihove određene forme i obrasci. Predmet vizitacija bio je uvid u sjedište župe i njezinih filijala, župnika i drugih crkvenih osoba, stanovništva, crkvenih i školskih zgrada, učitelja i školske djece, primanja crkvenih službenika, groblja, križeva, kapelica i kipova te crkava i svih drugih vjerskih aktivnosti te običaja puka. Zbog toga kanonske vizitacije pružaju uvid u crkvenu povijest te nude demografsku, etnografsku, kulturnu, gospodarsku, obrazovnu sliku vremena i područja koja opisuju. U skupini pisanih povijesnih izvora, kanonske vizitacije po svojem značenju, objektivnosti i sadržaju pripadaju u prvorazredne izvore. Za područja Hrvatske pa i za područje istočnoga Srijema one imaju veću dragocjenost zbog izrazito slabo sačuvanih ostalih pisanih izvora (Sršan, 2009, VII-IX).

Kanonske vizitacije 1782. godine

Iz Kanonske vizitacije 1782. godine se može iščitati kako je većina pučkih učitelja na području istočnog Srijema u početku bila iz njemačkog govornog područja te se služila literaturom isključivo na njemačkom jeziku. Takva je poduka bila neuspješna jer učenici nisu mogli svladati njemački jezik, već su reproducirali napamet naučene sadržaje bez ikakva razumijevanja. Uz to, valja istaknuti kako su župnici tada većinom govorili samo hrvatski jezik, a fokus vizitatora u bilježenju podataka o školstvu je bio upravo na usvojenosti njemačkog jezika.

Kanonske vizitacije 1811. i 1812. godine

Zapisi kanonskih vizitacija iz 1811. godine za županjski i vrbanjski dekanat ne donose mnogo podataka o školstvu jer tada u većini vojnokrajiških mjesta zapadnoga Srijema škole niti nisu bile osnovane. Vizitator za 1811. godinu donosi izvješća jedino o školstvu za župe Drenovci i Bošnjaci te 1812. godine za župu Gradište. Govoreći o učiteljskim kompetencijama valja reći kako su svi opisani učitelji vrlo dobro ocijenjeni. Za drenovačkog učitelja Stjepana Novoselca vizitator kaže: „...rođen od vojnika graničara, uzornoga života, revan u pouci školske djece, potvrđen od svoje vlasti i održava sate propisane za školu. (...) Mladež dobro poučava u kršćanskom nauku“ (Sršan, 2009, 123).

Jednako pohvalno vizitator govori o bošnjačkome učitelju Filipu Jakobovcu: „*Taj mladi čovjek je čestit, blag i poštena života. Način poučavanja drži prema određenim pravilima, kao i određene sate i to potpuno i čitavo. (...) Školsku mladež dobro poučava i uvijek i točno priprema u kršćanskom nauku...*“ (Sršan, 2009, 177).

Kanonske vizitacije 1819. godine

Proučavajući kanonske vizitacije za županjski i vrbanjski dekanat (mjesto Otok, Cerna i Bošnjaci) zamjećujemo kako je vrlo malo škola do tada osnovano. Ipak, izvjestan je napredak u namještanju učiteljskog kadra koji je sada, prema dostupnim podacima isključivo hrvatskog podrijetla i služi se hrvatskim i njemačkim jezikom u obuci svojih učenika, za svakoga je promatranog učitelja pribilježeno uzorno vladanje.

Kanonske vizitacije iz 1833. godine

Tijekom pisanja kanonskih vizitacija 1833. godine vizitator je fokus postavio na sadržaj koji je učitelj podučavao, no vrlo malen broj vizitacija nudi ikakav zapis o školstvu u vizitiranoj župi. Tek na dva mjesta vizitator iznosi svoja zapažanja o nastavnom sadržaju: „*Njegova se dužnost sastoji da poučava mladež u vjerskom nauku, molitvama, čitanju i pisanju na hrvatskom jeziku, te toj dužnosti nastoji donekle udovoljiti*“ (Sršan, 2009, 519). Zamjetno je kako su učitelji i dalje hrvatskog podrijetla (Sršan, 2009, 509-559).

7. PODUČAVANJE DJEVOJČICA U VOJNOJ KRAJINI

U svojim počecima institucionalizirano odgajanje i obrazovanje djevojčica bilo je skoro u potpunosti zanemareno. Smatralo se kako je djevojčicama, kao budućim ženama, dovoljno znanje o domaćinstvu, majčinstvu i ponešto o ručnome radu, a sve su to mogle naučiti u svojim obiteljima ili zadrugama tako da odlazak u školu nije bio potreban. Opći školski red iz 1774. godine spominje ženski spol kao sudionika institucionaliziranog obrazovanja, koji je svakako bio u podređenom položaju: „*Tamo gdje prilike dopuštaju postojanje posebnih škola za djevojčice, neka ih one pohađaju i neka ih se podučava i u šivanju, pletenju i u drugim njihovu spolu primjerenim stvarima, ako je to izvedivo. Međutim, tamo gdje nema posebnih djevojačkih škola, djevojčice moraju ići u opću školu gdje trebaju sjediti u vlastitim klupama odvojene od dječaka. Inače se podučavaju s dječacima u istome razredu, s kojima istodobno uče sve ono što priliči njihovu spolu*“ (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 61). Nekoliko godina kasnije, potaknuta propisima, brodska pukovnija izdaje odredbu koja ističe kako otprije postoji naredba da učiteljica žena obučava žensku mladež u šivanju i pletenju, pređenju i kuhanju. Za to bi ona bila plaćena, naknadom koja se zvala *ženarina (Weiberzulange)*. Na tu su se naredbu gotovo sve satnije u početku oglušile. U svim mjestima brodske pukovnije, gdje su do tada postojale trivijalne škole, od 1830. godine su uvedene elementarne škole koje su polazile i djevojčice i dječaci zajedno (Tićak, 1880, 14).

Sustav početnih škola iz 1845. godine izričito je naglašavao kako se trebaju osnivati posebne škole za žensku mladež koje će nuditi posebno obrazovanje za njihove potrebe. Pa tako zakon propisuje da djevojčice moraju učiti:

„a) Glavni temelji vjere i izvaci iz svetoga pisma predavani po dušobrižniku.

b) Čitanje i pisanje; i to poznavanje slova, pravljenje slova i sastavljanje riječi.

c) Počeci kućanstva i oni dijelovi tehnologije, lakim načinom predočeni, za koje je nesamo korisno nego i potrebno da zna ženski spol, ukoliko mora da sudjeluje u domaćem obrtu i kućanstvu, kao što je: obrađivanje vrta, proizvađanje i čuvanje raznih ulja i sočiva, njegovanje peradi, tovljenje svinja, način kako se postupa s kravama, pravljenje masla i sira, gojidba lana i konoplje, šivanje, tkanje, bijeljenje, zgotavljanje bijelih haljina, pranje i kako se čisto čuva pokućstvo i posuđe, kako se postupa s brašnom, mijesi kruh, kuhaju jela, lijevaju svijeće, kako se cvari mast, pravi ocat i t. d.

d) Ženski ručni rad prema stanju i staležu. Napokon pristojno, čedno i ugodno pjevanje svetih pjesama i vježbanje,, (Hrobec, Matasović, Švoger, 2017, 152).

Kako su u vrijeme osnivanja prvih škola većinu školskih polaznika činili dječaci, učitelji su bili neiskusni u radu s djevojčicama pa su često nailazili na brojne zapreke u njihovu podučavanju. Zbog toga se velika pozornost pridavala uputama i preporukama za odgoj i obrazovanje djevojčica. Jedna takva se nalazi u Napretku iz 1861. godine: „*S djevojčicama je već u mnogoj struci teže baratati, nego li s dječaci. Pokaže li učitelj kadkad koju malinu, to će ju djevojčice mnogo laglje i brže opaziti nego li dječaci; jer se djevojčice umiju sa slaboćom svojih učiteljah okoristiti, i buduć da neznaju ništa zašutiti, zato će i mnogo neprilikah učitelju prouzročiti*“ (K.F., 1861, 34).

Prva djevojačka škola u brodskoj pukovnici bila je osnovana u Vinkovcima u središtu pukovnije, prije 1808. godine¹³. U njoj je do 1825. godine službovala jedna učiteljica koja je učila djevojčice ručnome radu, a kasnije se broj namještenica povećavao. Učiteljice su se morale dokazati *svjedodžbom osposobnicom* kako bi mogle predavati *obučne* predmete: čitanje, pisanje i računanje, a zatim ručni rad (pletenje, pređenje, šivanje, bilježenje). Učenice nisu imale propisano vremensko razdoblje pohađanja djevojačkih škola, već kada usvoje dostatno znanje bivaju otpuštene. Ako su htjele proširiti svoje znanje bile su primorane plaćati dodatne učiteljske poduke, izvan radnog vremena učitelja (Martinović, 1912, 120).

Druga djevojačka škola, ujedno i prva na selu, otvorena je 1869. godine u Bošnjacima gdje je prva učiteljica bila Ljubica Malović, kći bošnjačkog učitelja (Martinović, 1912, 491). Nakon 1873. godine dolazi do značajnog povećanja broja djevojačkih škola jer je pukovnija uvidjela kako: *...valjano obrazovano žensko dijete kao buduća supruga, kućedomaćica i majka obitelji biti od velike koristi po cijeli naraštaj*“ (Martinović, 1912, 400). Pod nadzorom zapovjedništva, 1876. godine započinje spajanje dječaćkih i djevojačkih škola potaknuto školskim zakonom iz 1871. godine (Martinović, 1912, 401).

¹³ Točan datum osnutka je nepoznat

8. ŽIVOTOPISI ISTAKNUTIH ŠKOLSKIH DJELATNIKA S OVOG PODRUČJA

8.1. Mijat Stojanović (1818. – 1881.)

Mijat (Mijo ili Michael) Stojanović je rođen 1818. godine u graničarskoj kući u Babinoj Gredi. Kada je navršio 10. godina života započeo je školovanje u njemačkoj općinskoj školi. Bio je živahan, ali vrlo bistar učenik, stoga ga je pukovnijsko zapovjedništvo uputilo na školovanje u Vinkovce kako bi završio nadškolu (*Oberschule*). Njegov se otac s time nije mogao nikako složiti, nego je tražio da ostane u zadruzi brinuti se o imanju. Ipak, se na kraju pomirio s tim da njegov sin treba napredovati i sam ga je poslao u mjesnu satnijsku pisarnicu kako bi se pripremio za vojničku službu. Vrlo kratko je službovao u Babinoj Gredi gdje ga je njegov bivši učitelj Vinko Filipović uzeo za praktikanta (školskog *upućenika*) bez ikakve plaće. Ovdje se on pokazao kao izvrstan učitelj pa je vrlo brzo otišao u malo graničarsko mjesto – Šamac gdje je postao elementarni učitelj. Tijekom početne službe nije imao puno znanja, pa je učeći djecu i sam sebe poučavao. Puno je čitao te se tako samostalno obrazovao uz malu pomoć lokalnog kapelana. Bio je vrlo vedre naravi i volio je boraviti u društvu svojih dragih učenika i ostalih mještana (Martinović, 1912, 446). O ljubavi prema podučavanju i djeci svjedoči izvadak iz njegovih zapisa:

„I u učioni sam uživao veselih i ugosnih časova. (...) ...Srdce mi je plivalo u radosti, ako mi se kresilo od veselja, blaženo čuvstvo nadimalo mi grudi, radio sam oduševljen višjim čuvstvom uzvišenog svoga znanja, i kadgod sam kao učitelj bio strpljiv, užežen iskrenom ljubavlju prema svojim učenikom, bijaše mi lak trud, laka muka odgojivanja i obučavanja, sve je teklo mirnim tekom...“ (Stojanović, 1880, 113).

U to je vrijeme Stojanović započeo marljivo skupljati narodne poslovice, pripovijetke i običaje putujući okolnim selima. Mijat je 1834. godine položio ispit za narodnog učitelja, a već sljedeće godine pohađao je pedagoški tečaj u Vinkovcima pod mentorstvom Nikole Hadžića koji ga je uputio što i kako treba raditi. Godine 1839. položio je ispit za trivijalnog učitelja. Kao trivijalni učitelj djelovao je u Velikoj Kapanici, Brodu, Otoku i Županji službujući u njemačkoj općinskoj školi. Živio je vrlo skromno i većinu svojih prihoda izdvajao je za literaturu iz koje se samostalno obrazovao. Naučio je mnoge jezike i za njega se navodi da je govorio hrvatski, njemački, slovenski i češki te da prilično dobro zna ruski i staroslavenski. Kako je obnašao učiteljsku dužnost, stekao je i glazbeno obrazovanje pa je službovao i kao orguljaš. Jako ga je tištala spoznaja da su učitelji niska staleža i ugleda pa je teško podnosio kako se drugi ophode prema njemu. Zanimljivo je spomenuti kako je Mijat Stojanović bio prvi krajiški učitelj koji je u

Hrvatskom saboru bio zastupnik brodske pukovnije, te je aktivno sudjelovao prilikom postavljanja bana Josipa Jelačića na čelo hrvatskih zemalja. Tijekom tih previranja Mijat se istaknuo kao velik domoljub i zagovaratelj hrvatskih interesa toga doba (Tkalac, 1973, 110-133).

Mijat je aktivno sudjelovao i tijekom održavanja učiteljskih skupština, prvo 1849. godine u Vinkovcima te krajiške učiteljske skupštine u Petrinji 1850. godine nakon koje je Mijat trebao napisati čitanku i početnicu za hrvatski jezik. Uz to što se obučavao za rad s gluhonijemom i slijepom djecom učio je prirodopis, zemljopis, domaću povijest i njemačku početnicu. U to vrijeme je napisao svoje djelo *Uprave za dobro i krieposno vladanje i njekeje poslovice za mladež te Čitanku za pučke učione*, a do njegova izdavanja je već objavio niz stručnih i književnih članaka u poznatim časopisima. U mjestu svog rođenja ostao je sve do 1850. godine kada odlazi u Karlovce na mjesto državnog podučitelja. Godine 1851. polaže ispit za nadučitelja u Mitrovici, a te godine mu umire supruga pa Mijat preuzima i odgoj vlastite djece. Mijat je uporno stremio k stalnom usavršavanju pa je 1869. godine sudjelovao na općem saboru austrijskih učitelja u Grazu, a 1870. godine na općoj skupštini njemačkih učitelja. Uz to sudjeluje na svim odgojno-obrazovnim skupovima i događanjima u hrvatskim zemljama kao jedan od najuglednijih školnika.

U Beču je predvodio učitelje iz Krajine koji su ondje dolazili putem vojnog ministarstva. Služio je u Zemunu od 1858. do 1871. godine gdje je bio vrstan pedagoški rukovoditelj, organizator te nadzornik područnih škola. Krajiškim propisom iz 1871. godine imenovan je kotarskim nadzornikom za Slunjsku pukovnicu. Vrlo brzo je unaprijeđen u okružnog školskog nadzornika ogulinsko-senjskog, a kasnije i ličko-otočkog područja. Bio je jedan od najznačajnijih sudionika općih hrvatskih učiteljskih skupština i jedan od osnivača Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora te njegov predsjednik od 1878. do 1881. godine. Umirovio se 1877. godine pa je tu dužnost mogao revno obnašati. Bio je i delegat Jugoslavenske akademije te Matice hrvatske. Nagrađen je *zlatnim križem za zasluge*, a do kraja života postat će jednim od predvodnika pedagogije u Hrvata te najplodnijim piscem toga doba. Umro je u Zagrebu 18. rujna 1881. godine, a sahranjen na Mirogoju gdje stoji ploča s natpisom:

„Ovdje počivaju umrli ostaci Mijata Stojanovića, školnika, i pučkog pisca“ (Martinović, 1994, 85). Njegova najvažnija djela su: *Uprave za dobro i krieposno vladanje i njekeje poslovice za mladež* (1844), *Cvietiči s' polja pobožnog razmišljanja za domaću mladež* (1857), *Slike iz domaćeg života slavonskog naroda i iz prirode s dodatkom Slavonske pučke sigre* (1858), *Slike iz života hrvatskoga naroda po Slavoniji i Sriemu* (1881), *Crtice iz povijestice pedagogijske* (1865), *Sbirka narodnih posloviceah, riečih i izrazah* (1866), *Pučke pripoviedke i pjesme* (1867), *Voćarstvo* (1868/1870), *Zablude uzgoja* (1873), *Uzorni ratar* (1875), *Zabava i pouka za našu domaću mladež* (1876), *Crtice i poviesti uzgojstva* (1878) (Stojanović, 1880, 285).

8.2. Ivan Martinović (1848. – 1927.)

Ivan Martinović se rodio u Štitaru 1848. godine u velikoj graničarskoj zadruzi (porodici). U Štitaru je završio njemačku općinsku školu, a u Vinkovcima pukovnijsku glavnu školu. Neko vrijeme je radio kao učitelj - pripravnik u Štitaru, a naredbom krajiških vlasti imenovan je narodnim učiteljem u Šiškovcima. Godine 1868. položio je prijemni ispit i završio dvogodišnji pedagoški tečaj u Petrinji. Iste je godine imenovan učiteljem u Gundincima. Od 1871. godine je pohađao pedagoški tečaj u Petrinji za učitelje građanski škola. Nakon završetka tečaja ostao je u Petrinji i dobio mjesto učitelja u novoosnovanoj vježbaonici petrinjske učiteljske škole. Već tada se počeo baviti važnim problemima školstva: školovanjem učitelja, njihovim udruživanjem i zajedničkom radu na rješavanju mnogih problema odgoja i obrazovanja. Za svoj marljivi rad i zalaganje 1873. godine nagrađen je odlaskom u Beč na Svjetsku izložbu (Dominković, 2018, 29). Tom je prilikom prisustvovao skupštini slavenskih pedagoga. Od tog je vremena bio ne samo u grupi osnivača svih učiteljskih institucija i udruženja, već ih je svojim djelovanjem znatno unaprjeđivao. Težeći osobnom usavršavanju, uz potporu Zemaljske vlade, od 1875. godine pohađao je Bečki pedagogij koji je uspješno završio 1878. godine. Time je prof. Martinović stekao najvišu moguću naobrazbu koju je u to vrijeme mogao steći učitelj. U svjedodžbi o završenom Pedagogiju koju je pisao tada napredni i poznati pedagog Friedrich Dittes kod kojeg je Martinović pohađao studij piše:

„Vladanje bez prijekora. Nadam se da će po svom marljivom radu i po moralnim kvalitetama odgovarati potrebama domovine“ (Dominković, 2018, 29).

Po povratku iz Beča službovao je u Podgajcima i Županji. Nakon toga je službovao u građanskim školama u Novoj Gradiški i u Brodu na Savi gdje je bio ravnatelj škole. Njegov je rad u tim školama bio na visokoj razini pa uživa veliki ugled među građanstvom. U to vrijeme počinje njegov rad u učiteljskim udrugama i borba za unaprjeđenje školstva. Godine 1892. biva premješten u Zagreb, prvo u vježbaonicu uz učiteljsku školu, a ubrzo na mjesto profesora u istoj školi, gdje je ostao do umirovljenja 1909. godine. Ondje je slovio kao odličan metodičar i pedagog, a uživao je vrlo veliko povjerenje svojih učenika (Martinović, 1994, 125-126).

Godine 1906., kao istaknuti hrvatski školnik, odlazi na studijsko putovanje po zemljama srednje Europe u Austriju, Njemačku i Švicarsku s ciljem proučavanja tamošnjeg školstva i mogućnosti primjene organizacijskih oblika i naprednih pedagoških i obrazovnih metoda rada u hrvatskim školama (Dominković, 2018, 30).

Iako je bio domoljub koji je uvijek isticao značaj hrvatskih učiteljskih institucija, učiteljskih društava i odgoja hrvatske mladeži, ipak se nikada nije bavio politikom. Pisanjem o hrvatskoj

povijesti, zalaganjem za rad hrvatskih učiteljskih institucija, širenje prosvjete i obrazovanja mladih smatrao je pravim načinom borbe za slobodu svog naroda i njoj je posvetio cijeli svoj život. Rad prof. Martinovića naročito je vrednovan u okviru njegovog rada u Hrvatsko pedagoško – književnom zboru čije je bio doživotni počasni član. Njegova nastojanja vezana uz obrazovanje učitelja za rad s gluhoonijemom djecom, kao i ostalom djecom s poteškoćama u razvoju, izrada i sudjelovanje u izradi nastavnih planova za pojedine predmete, nastojanja da u njih, osim obrazovnih, ugradi i stjecanje znanja koje će učenika pripremiti za praktičan život, svrstavaju ga u red naših najistaknutijih pedagoga toga vremena. Prof. Martinović je 1909. godine izabran za predsjednika Hrvatsko pedagoško – književnog zbora na mandat od tri godine. Velike su njegove zasluge prilikom ustanovljenja Hrvatskog školskog muzeja na čijem je čelu bio do smrti. Umro je 24. srpnja 1927. u Zagrebu, a pokopan je na Mirogoju (Martinović, 1994, 128).

8.3. Mijat Riesel (1809/10. - 1883.)

Mijat (Mijo ili Michael) Riesel je rođen u Jarmini 1810. godine. Pohađao je vinkovačku gimnaziju, a u Pečuhu je završio studij filozofije. Svoju odgojno-obrazovnu karijeru je započeo 1. listopada 1832. godine kao elementarni učitelj u Nijemcima. Iz Nijemaca odlazi u Županju, ali vrlo brzo biva premješten u Novu Gradišku gdje postaje podučiteljem. Tijekom službovanja u Županji, Riesel je obučavao slijepu djecu po tada propisanim metodama. Sudionik je učiteljske konferencije održane 1850. godine u Petrinji. Godine 1852., kada stječe titulu normalnog učitelja, dobiva namještenje kao *suplent* u vinkovačkoj Gimnaziji. Nakon dvije godine službe položio je u Beču ispit za gimnazijskog učitelja latinskog jezika i slavenske filologije. U vinkovačkoj gimnaziji je predavao latinski, grčki, njemački i hrvatski jezik. Dodatno je svoje učenike podučavao i francuskom jeziku. Kao poliglota je bio vrstan prevoditelj, što dokazuje i nagrada c. kr. Ministarstva za bogoštovlje i nastavu za prijevod školske literature s njemačkog jezika. Osim prevođenja, okušao se i u pisanju pa je tako objavio rasprave: *Nešto o naravi slavjanskog glagolja i prispodoba vremenah slavjanskoga suvremeni latinskog a gdešto i gerčkog glagolja te Pogled na staro-rimsko vriemenoslovje*. Uza to je napisao i mnoštvo književnih i pedagoških članaka. Umirovio se 1868. godine, a preminuo je u Vinkovcima 19. srpnja 1883. godine (Martinović, 1912, 444).

Koliko je bio vrstan u svom radu govori navod: „*Iz njegova života crpemo, da je medju našim krajiškim učiteljima elementarnih, trivijalnih i glavnih škola bilo i takvih ljudi, koji su zbilja bili staležu pučkoga školstva na čast*“ (Martinović, 1912, 444). Njega je cijenio i poznati hrvatski učitelj i pedagog te ga pohvalio ovim riječima: „*U Petrnji oprijateljio sam se sa učiteljem g. M.*

Riesel, sad gimnazialnim profesorom u Vinkovcih, s mužem koliko temeljito učenim, toliko izvrstnim, čestitim i plemenita srдца i značaja. I sad živim sa onom plemenitom dušom u prijateljskom odnošenju, cienit ću ga i ljubiti do groba“ (Stojanović, 1880, 81).

8.4. Franjo Klaić (1819. - 1887.)

Franjo Klaić je rođen 1819. godine u Garčinu. Njegov otac je ondje bio državni podučitelj u *trivijalki* pa je Franjo ondje započeo svoje školovanje. Tu je pod nadzorom svoga oca počeo i učiteljevati, a 1836. godine postao je školskim pomoćnikom u Otoku gdje se pokazao kao izvrstan pedagog. Kao narodni učitelj u gradiškoj pukovnji odlazi u Beč kako bi se na pedagoškom zavodu sv. Ane usavršio za učiteljsko zvanje. Ondje je stekao i znanje o podučavanju gluhoj i slijepoj djece. Po povratku iz Beča postao je trivijalnim učiteljem. Službovao je u Vinkovcima, gdje je kao vrstan učitelj predavao metodiku općinskim učiteljima. Uz to je na vinkovačkom vojnom zavodu, koji je odgajao pisare i mlade podčasnike predavao, povijest i krasopis. S dopuštanjem c. kr. Vojnog ministarstva Klaić je postao učitelj na višoj elementarnoj školi, a kasnije na maloj realci u Varaždinu. Godine 1860. odlazi u Zagreb, gdje je obnašao službu ravnatelja pučkih škola i djevojačkih škola te zagrebačke preparandije. Zaslužan je i za osnivanje Više djevojačke škole u Zagrebu. Godine 1886. podijeljen mu je naslov zemaljskoga školskoga nadzornika. Klaić je napisao mnogo školskih knjiga, a udžbenici za poljoprivredu *Mali ratar* i *Mali stočar* upotrebljavani su i u graničarskim građanskim školama. Bio je suradnik *Napretka*, a kasnije počinje izdavati i uređivati časopis *Školski prijatelj*. Za svoje je zasluge nagrađen *zlatnim križem za zasluge* te je od carice i kraljice Elizabete dobio zlatnu iglu poprsnicu s dijamantima za svoju knjigu *Praktisch-theoretischer Lehrgang der kroatischen Sprache*. A za sav svoj doprinos nagrađen je imenovanjem počasnim građaninom grada Varaždina. Umro je 16. svibnja 1887. godine (Martinović, 1912, 451-452).

8.5. Ljubica Malović (1848. – 1905.)

Ljubica Malović je rođena 1848. godine u Novskoj. Pohađala je njemačku školu u Novoj Gradiški, potom u Divači te na kraju u Bošnjacima. S obzirom na to da joj je otac bio učitelj, vrlo često je mijenjala mjesto stanovanja. Otac ju je prema njenoj želji poslao na glavnu djevojačku školu u Đakovo, koju je pohađala dvije godine, a potom je jednu godinu učila samo ručni rad. Kada se vratila u Bošnjake, pomagala je ocu u školi. Cijelo se njezino djetinjstvo i mladenaštvo vezuje uz školu pa je i ona zavoljela to plemenito zanimanje. Stoga 1868. godine odlazi u Zagreb

na dvogodišnju preparandiju kod sestara Milosrdnica gdje je osposobljena za učiteljicu glavne škole. U rujnu 1869. godine na temelju pukovnijske naredbe imenovana je učiteljicom u Bošnjacima jer je te godine ondje otvorena djevojačka škola. U školi je imala preko stotinu djece u dva razreda, a u sljedeće dvije godine otvorit će se još dva razreda. Iako je bila dosta boležljiva uspješno je radila s preko 150 djevojčica.

Nakon očeve smrti 1873. godine nastavila je raditi sa svom muškom i ženskom djecom. Bila je vrlo vična ručnom radu pa je mnogo pažnje pridavala njegovu podučavanju. Za taj svoj rad je kasnije bila nagrađena i novčanom nagradom. Zajedno sa svojim učenicama iz Bošnjaka je 1873. godine primljena na svjetsku izložbu u Beču izlažući njihove ručne radove. Ovaj događaj je vrlo značajan u njezinu životopisu jer je Ljubica Malović postala poznata i po podučavanju Bošnjačanke djece ručnome radu – *šlingi*¹⁴(ornamentici), po kojoj su Bošnjaci i danas poznati. Naime, ornaenti ručnog rada se danas nalaze na samom grbu općine, a Bošnjačani pjevaju: „*Bošnjaci se nadaleko znaju, po oborcim' i po šlingeraju*“.

Godine 1874. učiteljica Malović je prebačena u djevojačku školu u Vinkovce, a već sljedeće godine postala je njenom predstojnicom te počinje voditi školsku spomenicu. Pred kraj karijere je premještena u Stare Mikanovce, a radila je i u privatnoj tvorničkoj školi u Vrbanji. Umirovljena je 1894. godine, a umrla je u Novskoj 1905. godine (Martinović, 1912, 491).

¹⁴ Ručni rad

ZAKLJUČAK

Društveno uređenje zapadnog Srijema u razdoblju od osnutka Vojne krajine u 16. stoljeću do njene reintegracije 1881. godine značajno se razlikovalo od ostatka Hrvatske i drugih zemalja Habsburške monarhije zbog svog vojnog karaktera i izravne podređenosti Beču kao njenom središtu. Stoga je i školstvo na graničarskom području bilo specifično i jedinstveno za čitavu Monarhiju. Prosvjetiteljske ideje 17. stoljeća potaknule su izgradnju organiziranog i svima dostupnog školstva pa se ono pokrenulo i na tom području. Prije usustavljanja i institucionalizacije odgoja i obrazovanja, školstvo je bilo nejedinstveno, ekskluzivno i podložno crkvenoj hegemoniji.

Da bi učitelj mogao kvalitetno i svrhovito ostvarivati materijalne, funkcionalne i odgojne zadatke realizirajući opći cilj odgoja – stvaranje cjelokupne ličnosti, on bi trebao za to biti valjano osposobljen. U formativnom razdoblju školstva na području zapadnog Srijema nije bilo formalnog obrazovanja učitelja pa je njihov odgojno-obrazovni rad bio nestrukturiran i nefunkcionalan jer je učiteljski kadar bio skoro isključivo sastavljen od polupismenih obrtnika i razvojačenih vojnokrajiških službenika koji nisu poznavali metode i oblike podučavanja, a raspolagali su s vrlo skromnim znanjem. Tomu je glavni razlog bio nedostatak stručnog učiteljskog kadra koji je doveo do takvih nepovoljnih okolnosti. Upraznjena učiteljska mjesta popunili su neobrazovani, nemotivirani i nepripremljeni namještenici koji su svoj nametnuti posao obavljali bez nužnog pedagoškog znanja. Uvjeti za rad u prosvjeti bili su poznavanje njemačkog jezika, glazbeno znanje i površno poznavanje vjerskog nauka. Na kvalitetu prosvjetne aktivnosti utjecali su i oskudni uvjeti za rad te izrazita obscijenjenost učiteljskog zanimanja. Izrazito nepovoljnom stanju u školstvu zapadnog Srijema doprinosilo je neujednačeno i neorganizirano osposobljavanje i usavršavanje učitelja koje je vrlo često izostajalo zbog njegove neobligatne naravi. Heterogeno učiteljsko znanje, nedostatne vještine te nekompetentnost za integralno podučavanje sadržaja dovelo je do loše sveopće odgojno-obrazovne atmosfere i neučinkovitog školskog sustava.

Unaprjeđenjem odgojno-obrazovnog sustava na području zapadnog Srijema, a i čitave Vojne krajine, iznjedrila se realna potreba za obrazovanim i kompetentnim odgojno-obrazovnim djelatnicima jer transformacijom školstva iz neorganiziranog u sustavnu i planiranu djelatnost učitelj je postao glavnim nositeljem odgojno-obrazovnih aktivnosti. Već početkom 18. stoljeća došlo je do sustavnog i institucionalnog obrazovanja učitelja koji su formalnim oblicima učenja stjecali specifična znanja, vještine, vrijednosti i stavove nužne za rad u graničarskim školama. Ipak, početno organizirano osposobljavanje učiteljskog kadra nije zadovoljavalo nužne potrebe za

provođenje kvalitetnog odgojno-obrazovnog rada zbog svoje neujednačenosti, kratkog vremenskog perioda osposobljavanja te slabe polaznosti i nezainteresiranosti već namještenih učitelja. Tijekom vremena, formalno je obrazovanje učitelja postajalo sve složenije i kvalitetnije jer su se iznjedrili specifični odgojno-obrazovni zahtjevi koje su učitelji morali ispuniti. Da bi se to ostvarilo, učitelj je morao raspolagati određenim kompetencijama i motiviranošću, neizostavnim za kvalitetan prosvjetni rad u graničarskim školama. S obzirom na složenost učiteljskog zanimanja, odgojno-obrazovni djelatnici morali su raspolagati s brojnim kompetencijama, tj. kompleksom određenih znanja, vještina i stavova kako bi zadovoljili propisane potrebe.

Za rad u graničarskim školama učitelj je morao posjedovati vrlo dobre komunikacijske vještine. S obzirom na to da je u vrijeme postojanja Vojne krajine stanovništvo bilo heterogeno, učitelji su morali komunicirati i stranim jezikom, prvenstveno njemačkim koji je bio nužan za život u militariziranom sustavu kakav je bio u Vojnoj krajini. Zbog takva suživota, učitelji su uz komunikacijske kompetencije morali posjedovati i interkulturalne kompetencije. Komunikacijske i interkulturalne kompetencije danas se smatraju posebno važnima zbog utjecaja globalizacije na čitavo suvremeno društvo.

U tom je razdoblju bilo nužno poznavati sadržaje, metode i oblike podučavanja, tj. imati istančane predmetne i didaktičko-metodičke kompetencije. S obzirom na to da je u samim počecima sustavnog obrazovanja izostajalo formalno obrazovanje učitelja, ove su kompetencije bile na vrlo niskoj razini. Danas je za rad u odgojno-obrazovnom sustavu osnovno i neizostavno posjedovati predmetne i didaktičko-metodičke kompetencije koje se u najsuvremenijim obrazovnim dokumentima prepoznaju kao područno-specifične i pedagoške (nastavne) kompetencije. U ovu skupinu spada i rad s djecom s posebnim potrebama za koji su učitelji u graničarskim školama bili vrlo rijetko osposobljeni. Danas je socijalno osjetljivi sustav pomogao da učitelji u školama moraju znati valjano postupati i raditi s djecom s posebnim potrebama. Pedagoške kompetencije obuhvaćaju i vođenje pedagoške dokumentacije, što je za graničarske učitelje bila vrlo zahtjevna zadaća. Kao što danas digitalizacija nameće određene nove standarde i obrasce, u vrijeme Vojne krajine to je bio strog nadzor i činovnička uprava kojoj su se graničarski učitelji morali prilagoditi.

U stručnim tiskovinama za učitelje toga doba vrlo je često naglašavana važnost osobnih i emocionalnih kompetencija koje je učitelj morao imati s posebnim naglaskom na empatiju, razumijevanje, strpljenje te ljubav prema djeci. Ipak, zbog nemotiviranosti i slabe osposobljenosti učiteljskog kadra te vojničkog karaktera čitavog društvenog sustava, emocionalne kompetencije su vrlo rijetko dolazile do izražaja, a fizičko i psihološko kažnjavanje bilo je učestalo. U

suvremenom je školstvu socijalna i emocionalna kompetencija vrlo važna te se zdravom emocionalnom i psihičkom razvoju djeteta pridaje mnogo pažnje. Upravo su osobne (ljudske) kompetencije preuzele središnje mjesto u najsuremenijim dokumentima koji se bave tom tematikom.

Učitelji su morali posjedovati kompetencije iz gospodarstva, poduzetnosti te inicijativnosti kako bi graničarske učenike osposobili za samostalan poljoprivredni i gospodarski rad (pčelarstvo, svilarstvo, voćarstvo, stočarstvo, povrtlarstvo). One su obuhvaćale rad s tadašnjom najsuremenijom tehnologijom i alatima. Zbog toga se ove kompetencije mogu usporediti sa suvremenim kompetencijama – kompetencije u prirodoslovlju i tehnologiji te korištenju alata. Ove su kompetencije podrazumijevale svojevrsno znanje iz inicijativnosti i poduzetništva jer su nudile znanje iz osnovnih privrednih djelatnosti na području zapadnog Srijeme u vrijeme Vojne krajine.

S obzirom na to da su učitelji bili nositelji i kulturnog života svoje lokalne zajednice, bilo je vrlo važno posjedovati umjetničke vještine i znanja jer su ručni rad i glazbeno obrazovanje bili neizostavni u propisanom nastavnom programu. Danas su to kompetencije koje obuhvaćaju jačanje kulturne svijesti i izražavanja, a u modernom društvu zauzimaju sve značajnije mjesto.

Značajna učiteljeva zadaća bila je moralni i vjerski odgoj svojih učenika, pa je tako i sam učitelj morao imati određene moralne, socijalne i građanske kompetencije kako bi svojim primjerom ponudio optimalni model ponašanja. Uz to, prosvjetni radnici morali su paziti i na vlastiti ugled u društvu držeći do svog statusa i autoriteta, pa su učitelji u radu s djecom, njihovim roditeljima i lokalnom zajednicom morali raspolagati profiliranim socijalnim vještinama i izražavanjem. Kroz religioznost je učitelj ispoljavao i svojevrsne refleksivne kompetencije te ih prenosio na učenike.

Učitelj je zbog posebnosti vojnokrajiškog područja morao raspolagati i s osnovama vojničkog znanja koje je bilo nužno prenijeti na graničarsku djecu zajedno sa zdravim načinom življenja.

Uspoređujući suvremene kompetencije koje odgojno-obrazovni rad zahtjeva i kompetencije koje su graničarski učitelji trebali posjedovati, jasno je kako postoje brojne podudarnosti. Iako postoji značajan vremenski odmak, mogu se pronaći jasne poveznice te ustvrditi kako su graničarski učitelji na području zapadnog Srijema raspolagali s osobnim, predmetnim, komunikacijskim, didaktičko-metodičkim, socijalnim, emocionalnim, interkulturalnim i refleksivnim kompetencijama. Ipak, izvjesno je kako su upravo osobne (ljudske) kompetencije danas znatno važnije te im se pridaje mnogo više pozornosti kao i samoj refleksiji (samorefleksiji). S druge strane, graničarski su učitelji morali raspolagati sa znanjima i vještinama koje su danas na modernom zapadu gotovo nezamislive, a to je poznavanje vojnih vještina i

priprema za ratovanje. Stoga se može zaključiti kako su graničarski učitelji morali posjedovati širok spektar znanja, stavova i vještina kako bi zadovoljili sve nametnute potrebe školskog sustava tog doba za razliku od današnjih učitelja koji u značajno boljim uvjetima i društvenim prilikama trebaju znati i odraditi mnogo manje. Ipak, nisu se sve ove kompetencije manifestirale u odgojno-obrazovnom radu graničarskih učitelja, što je vrlo često dovodilo do neispunjavanja školskih ciljeva i zadataka. Najčešće su izostajale pedagoške kompetencije te motiviranost za obavljanje prosvjetne djelatnosti. Postoje svijetli primjeri u praksi graničarskog školstva na području zapadnog Srijema među kojima valja izdvojiti Mijata Stojanovića, Mijata Riesela, Ivana Martinovića, Franju Klaića te Ljubicu Malović kao najistaknutije školske djelatnike koji su značajno unaprijedili školstvo na ovom prostoru.

Ovaj se rad može smatrati važnim za sagledavanje složenosti i integralnosti učiteljskog zanimanja koje obuhvaća brojne specifične stavove, vještine i znanja. Poznavati prošlost učiteljskog zanimanja, razumijevajući sve okolnosti u kojima je ono nastalo, pomaže u shvaćanju zadataka i svrhe sadašnjeg suvremenog učiteljstva.

LITERATURA I IZVORI

1. Antić, S. (2000). *Rječnik suvremenog obrazovanja*, Hrvatski pedagoško-književni zbor.
2. Böhm, W. (2012). *Povijest pedagogije - Od Platona do suvremenosti*, Svjetlo riječi.
3. Buczynski, A., Horbec, I., Mirko Valentić, M., Kruhek, Orban Kljaić, M. (1999). *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća – svezak 2. Brodska pukovnija*. Hrvatski Institut za povijest.
4. Cindrić, M. (1995). *Profesija učitelj u svijetu i u Hrvatskoj*. Persona.
5. Cohen, M., Manion, L. i Morrison K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Naklada Slap.
6. Cuvaj, A. (1910., 1911.). *Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Drugo ispravljeno i popunjeno izdanje. Naklada kr. hrv.-slav.-dal. zemaljske vlade Odjela za bogoštovlje i nastavu.
7. Čoralić, L., Horbec, I., Katušić, M., Klaužer, V., Novosel F., Radoš, R. (2016). *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru – od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Hrvatski institut za povijest.
8. Dominković, M. (2018). Profesor Ivan Martinović. *Hrašće*, 51 (22), 29-35.
9. Fajdetic, M., Galić, F. (2009). *Kompetencije učitelja*. Stručni skup iz informatike za voditelje županijskih stručnih vijeća, mentore i savjetnike.
10. Franković D. (ur.) (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Pedagoško-književni zbor.
11. Horbec, I., Matasović, M., Švoger, V. (2017). *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj, knjiga I. - zakonodavni okvir*. Hrvatski institut za povijest.
12. Horvat, V. (1996). *Vukovarsko-srijemska županija : priručnik za zavičajnu nastavu*. Školska knjiga.
13. Jurčić, M. (2012). *Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja*. Recedo.
14. Jurčić, M. (2014). Kompetentnost nastavnika – pedagoške i didaktičke dimenzije. *Pedagogijska istraživanja*, 11(1), 77 – 93.
15. Juzbašić, V. (2016), Petostoljetni kontinuitet srijemskih granica – Gdje je granica istočne Slavonije i zapadnog Srijema?. *Meridijani*, br. 192., str. 70-72.
16. K.F. (1861). Učitelj neka nastoji, da ga učenici štiju, *Napredak* (Zagreb), 3(3), 33-34.
17. Kyriacou, C. (1995). *Temeljna nastavna umijeća*. Educa.
18. Landeka, M. (2005). Život učitelja u prošlosti. *Vukovarsko-srijemski učitelj*. 2 (2). 119-126.
19. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2021). *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Pristupljeno 23. 7. 2021. <https://www.enciklopedija.hr/>

20. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2021). *Proleksis enciklopedija, mrežno izdanje*. Pristupljeno 23.7.2021. <https://proleksis.lzmk.hr/>
21. Lešić, I. (2017), *Priče iz Granice – drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje* (priredio Vinko Juzbašić). Vlastita naklada.
22. Lukaš, M. (2015). Razdoblje početne institucionalizacije obrazovanja učitelja u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na prostore tadašnje Slavonije i Vojne krajine. *Školski vjesnik*, 64 (4), 561-572.
23. Lunka, T. (2019). *Razvoj školstva u Kotarskoj oblasti Županja do 1918. godine*. Vlastita naklada.
24. Marković, I. (2011). Razvoj pučkih škola u Slavonskoj vojnoj krajini tijekom 18. i 19. stoljeća. *Scrinia Slavonica*, 11 (1), 79-96.
25. Marković, M. (2002), *Šokci i njihovo podrijetlo u Slavoniji*. Zagrebačka Šokadija.
26. Martinović, I. (1912). *Povijesne ctice o školstvu Brodske pukovnije i brodskeg okružja*. Vlastita naklada.
27. Martinović, I. (1994). *Iz povijesti Vojne krajine*. Privlačica.
28. Marušić, I., Jugović, I., Pavin Ivanec T. (2011) Primjena teorije vrijednosti i očekivanja u kontekstu odabira učiteljske profesije. *Psihologijske teme*, 20(2), 299-318.
29. Matasović, J. (1994). *Iz prošlosti Vinkovaca i brodske pukovnije*. Privlačica
30. Matijević, M., Bilić, V. i Opić, S. (2016). *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Školska knjiga.
31. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH (2011), *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.
32. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH (2017), *Okvir nacionalnoga kurikuluma - prijedlog nakon javne rasprave*. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.
33. Munjiza, E. (2009). *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera – Filozofski fakultet u Osijeku; HPKZ.
34. Perrenoud, P. (2002). *Key Competencies*. Eurydice.
35. Proleksis enciklopedija (2021). < <https://proleksis.lzmk.hr/> > Pristupljeno 4. lipnja 2021.
36. Raguž, M. (2010). Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah hrvatskoj i slavonskoj. *Senjski zbornik*, 37 (1), 87-97.
37. Relković, M.A. (1779). *Satir iliti divji čovik*. Vlastita naklada.
38. Rem, G. i Rem, V. (2009), *Šokci u povijesti, kulturi i književnosti*. Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku.

39. Sekulić, A. (1990), *Bački Bunjevci i Šokci – drugo izdanje*. Školska knjiga.
40. Sršan, S. (2006). *Kanonske vizitacije, knjiga IV. – Srijem 1735.-1768*. Državni arhiv u Osijeku; Đakovačko-osječka nadbiskupija.
41. Sršan, S. (2007). *Stanovništvo i župe u Slavoniji 1745. – 1774*. Državni arhiv u Osijeku.
42. Sršan, S. (2008). *Kanonske vizitacije, knjiga VI. – Srijem 1775.-1833*. Državni arhiv u Osijeku; Đakovačko-osječka nadbiskupija.
43. Sršan, S. (2009). *Kanonske vizitacije, knjiga VII. - Županjski i vrbanjski dekanat 1782.-1833*. Državni arhiv u Osijeku; Đakovačko-osječka nadbiskupija.
44. Sršan, S. (2010). *Kanonske vizitacije, knjiga VIII. – Vinkovačko-vukovarsko-iločko područje 1768.-1840*. Državni arhiv u Osijeku; Đakovačko-osječka nadbiskupija.
45. Stojanović, M. (1861). Misli s polja promatranja pučke učionice, *Napredak* (Zagreb), 9(2), 133-137.
46. Stojanović, M. (2015). *Sgode i nesgode moga života* (priredili Dinko Župan, Stanko Andrić i Damir Matanović). Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
47. Strugar, V. (1999). Učitelj – temeljni nositelj sustava odgoja i obrazovanja U: Mijatović, A., Vrgoč. H. i sur. (1999). *Osnove suvremene pedagogije*. (399–422). HPKZ.
48. Strugar, V. (2014). *Učitelj između stvarnosti i nade*. Alfa.
49. Šalić, T. (1999), *Vinkovački šokački rodovi*. Matica hrvatska.
50. Škuljević, K. (2013.). *Školski vrtovi i učeničko gospodarstvo u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. st. s posebnim osvrtom na školu u Sibirju*, Osnovna škola „Ivan Mažuranić“, Sibirj.
51. Škuljević, K. (2019). Pedagoški standardi obrazovanja Slavonske Vojne krajine tijekom njene reintegracije. *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, 3 (3), 105-117.
52. Tićak, F. (1880). *Kratka poviest o razvitku pučkog školstva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini od najstarijeg doba do danas*. Vlastita naklada.
53. Tkalac, K. (1973). *Školstvo Slavonije u 18 i 19 stoljeću, Mijat Stojanović 1818. – 1881*. Vlastita naklada.
54. Tkalac, K. (1991). Porijeklo i kretanje Šokaca iz Bosne prema sjeveru preko Save i Dunava. *Županjski zbornik*, 3, 75-80.
55. Tkalac, K. (1994). *Babogredska kompanija*. Privlačica
56. Truhelka, A. V. (1861). Boj učiteljev sa zapriekami, *Napredak* (Zagreb), 24(2), 553-558.
57. Tuning Educational Structures in Europe Workgroup (2005). *Tuning Educational Structures in Europe*. Summary of Outcomes – Education, Preuzeto s: http://tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/template/Template_Education.pdf

58. Utješenović Ostrožinski, O. (1988). *Kućne zadruge; Vojna Krajina, Karl Marx, Utješenović*. Školska knjiga.
59. Vizek Vidović, V. (2009). Kompetencije i kompetencijski profil u učiteljskoj i nastavničkoj profesiji. U: Vizek Vidović, V. (ur.) (2009), *Planiranje kurikuluma usmjerenog na kompetencije u obrazovanju učitelja i nastavnika* (33-40). Filozofski i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
60. Vizek Vidović, V. (2009). *Planiranje kurikuluma usmjerenog na kompetencije u obrazovanju učitelja i nastavnika*. Filozofski i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
61. VUSZ (2021). *Vukovarsko-srijemska županija*. < <http://www.vusz.hr/> > . Pristupljeno 4. lipnja 2021.
62. Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Školska knjiga.
63. Zobundjija, O. (1891). Nekoliko zaključnih o alternaciji, *Napredak* (Zagreb), 32(23), 353-357.
64. Župan, D. (2002). Utjecaji Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875.-1885.). *Scrinia Slavonica*, 2 (1), 277-292.
65. *** (1860). Nješta o krajišničkih učionah, *Napredak* (Zagreb), 6(2), 91.
66. *** (1874). U čem se spolohomice ponajviše griješi u školi, *Napredak* (Zagreb). 4(15), 1.

POPIS TABLICA

- *Tablica 1.* Pregled prvih krajiških škola u zapadnom Srijemu prema izvještaju iz 1774. (Sršan, 2007)
- *Tablica 2.* Zanimanja graničarskih učitelja u brodskoj pukovnici prije njihova namještenja u školi (Martinović, 1912)
- *Tablica 3.* Osobine graničarskih učitelja u zapadnome Srijemu prema „Popisnoj tablici postojećih trivijalnih škola iz 1777. godine“ (iz članka Ivana Martinovića – Napredak 1925.-1926.)

Competences of the border teacher of western Srijem

Summary

Military Border has had a specific social structure and a militarized educational program. Considering that in the formative period of education in the Military Border area there was no formal education of teachers, systematization and institutionalization of education has lead teachers and students to targeted and purposeful acquisition of knowledge, skills and attitude. Numerous competencies had to be adopted by teachers in order to meet the unique requirements of border schools. These included knowledge of the mother tongue and German language, knowledge of economic activities and entrepreneurship, possession of artistic knowledge and skills, refined social skills and maintaining one's own reputation, kinesthetic skills, military knowledge and patriotism, and various pedagogical competencies. These competencies were not all manifested in the educational work, which resulted in a marked underestimation of the teaching profession. Even in such environment, there were bright examples of public school teachers who in practice, with their quality and persistent work and strong motivation, have contributed to the creation of modern education in the area of western Srijem.

Key words: elementary schools, military border schools, pedagogical training, teacher's competencies

Kompetenzen des Grenzlehrers des westlichen Srijem

Abstrakt

Das Kriegsgebiet hatte eine spezifische gesellschaftliche Ordnung und zudem auch ein militarisiertes Lehrsystem. In Anbetracht darauf, dass es im prägenden Zeitraum der Bildung im Kriegs-Grenzgebieten keine formale Ausbildung der Lehrkörper gab, kommt es mithilfe von der Systematisierung und der Institutionalisierung des Schulwesens zu der gezielten und zweckmäßigen Aneignung des Wissens, der Fertigkeiten und der mentalen Einstellung bei Schülern und Lehrern. Die Lehrer mussten zahlreiche Kompetenzen beherrschen, um den einzigartigen Anforderungen der Grenzschulen gerecht zu werden. Diese umfassten das Kenntnis ihrer Muttersprache, als auch der deutschen Sprache, Wissen im Bereich der wirtschaftlichen Aktivitäten, der Besitz von künstlerischem Wissen und Fähigkeiten, feinfühliges soziales Verständnis, die Fähigkeit sein hohes Ansehen zu erhalten, kinästhetische Geschicklichkeit, militärisches Wissen, Patriotismus und verschiedene pädagogische Kompetenzen. Die aufgezählten Kompetenzen haben sich im Lehrsystem nicht etabliert, was in der deutlichen Unterschätzung des Lehrberufs resultierte. In so einem Umfeld stechen bestimmte Leute in diesem Bildungsbereich deutlich hervor, die in der Praxis mit ihrer hochwertigen und beharrlichen Arbeit und ihrer enormen Motivation zu der Erschaffung der modernen Bildung im Bereich des südlichen Sirmiens beigetragen haben.

Schlüsselwörter: Lehrkompetenzen, Grenzschulen, Pädagogische, Ausbildung, Volksschulen,